

MÓRA FERENC, A VEZÉRCIKKÍRÓ

Írta: VAJDA LÁSZLÓ

Móra és a politika

A vezércikkírás politizálás, s Móra, aki tárcáiban hol keserűen, hol tréfásan, hol becsmérően, de mindig kiábrándultan nyilatkozott a politikáról, s kétségbeesetten tiltakozott az ellen, mintha ő politikát űzne, — harminc évig küzdött a politika porondján anélkül, hogy időnként megpihent volna. Félreértés lenne hát apolitikusságot olvasni ki ezekből a nyilatkozatokból és tiltakozásokból, s azt hiszem, akkor sem jó nyomon járnánk, ha merőben az ellenfeleit, sőt ellenségeit megtévesztő álcázásnak tartanánk azokat. Kétségtelen, hogy ily védekező tendencia is lappang bennük, hiszen elég gyakran rótták meg írónkat politikai magatartása miatt, — de annál fontosabbnak érzem azt a támadó tendenciát, mely burkoltan megbújva irónikus módon egyenesen a hivatalos kormánypolitikát állítja pellengérré. Hogy egy példával is igazoljam tételmet, utalok a *Földhözragadt Jánosék 1932-ben c. tárcasorozatára (Parasztjaim)*. Miután hat fejezetben át vérlázítóan sötét képekben festette meg a kisparasztok anyagi s erkölcsi nyomorát, hangsúlyozva, hogy ezért a rendszer felelős, »igen, a misztikus, a megfoghatatlan, a torkonragadhatatlan, a legyőzhetetlen Rendszer, a ködből való rettenetes köszikla« — tehát politikailag ugyancsak határozottan foglalt állást — a hetedik fejezetben így mentegetődzik: »Aki politikát keres bennük, (t. i. ezekben az írásokban), azt megnyugtathatom, hogy engem attól ne féltsen. A politikából én csak annyit tudok, hogy azt az öreg Madarász József úgy fordította magyarra, hogy »országászati észléstet, s hogy azóta az országot is elfogyasztotta, meg az észet is.« Ez a szelíd mentegetődzés ebben a helyzetben — a rendszer tevékenységét hatásai-ban elmarasztaló képek sora után függesztve — szigorú vádemelésse komorodik. Érthető, hogy nem vállalja az író azt a politikát, mely ily testi-lelki romlásba döntötte ezeket a »fűszál-embereket«, de hiszen ez — félreérthetetlenül célzott rá — a kormánypolitika volt, s így ezzel az aggodalmaskodó magatisztázással szinte kihívóan teregeti ki a kormánypolitika szennyesét.

S ha arra gondolunk, mily gyakran emlegeti, hogy politika és politika közt nagy különbség van ám, akaratlanul is felvetődik bennünk a kérdés, vajon olyankor, mikor ily peioratív értelemben beszél a po-

litikáról, nem a kormánypolitikára gondol-e mindig? Valószínűnek tartom, hogy igen. A *Hannibál feltámasztása* c. szatirikus korrajzának tanúsága szerint ugyanis az ő szóhasználatában a politika fogalma körülbelül ily tartalommal telítődött: a közérdek jelszavával leplezett aljas önérdék merénylete a közérdek ellen. Erre a meghatározásra a kisregény egyik hőségnek, a hirhedt keresztény kurzust támogató Morognám képviselő úrnak, a nagy konstruktívnak példája vezette, aki a hozzá hasonlókkal egyetemben a »nemzetet«¹ kisemmizve tett szert vagyonra, hatalomra. Ha ismerjük a húszas években írott vezércikkeit, melyekben nyíltan kimondja, hogy nálunk bizony az ellenzéki politikusokra nem sok van bízva, a magyar glóbusz a kormánypárti politikusok szándékai szerint forog keserű levében, — még csak önkényesnek sem tarthatjuk ezt a szóhasználatot [1]. S ezeknek a vezércikkeknek a megállapítása, sajnos, megfelelt a valóságnak. A két forradalom idejét leszámítva, Móra életében az ellenzéki politika sem azoknak előtte, sem azoknak utána nem ért el, nem érhetett el jelentős eredményeket a kormánypolitikával szemben. Szakasztott ily peioratív színezettel ejti ki a »politikus«² szót is; a kormánypárti politikusok egymással való cinkos szövetkezésében s egymást tapodó ádáz törtetésében kiütköző sacro egoismo legtökéletesebb megtestesítőjeként mutatva be azt a különös speciést, akit így hívnak. Parasztian józan gondolkodású egyéniség, nem kenyerre a fellenzgő eszményítés, nagyon jól tudja, hogy »ember az ember«³: az önösség általános emberi sajátosság, de — alkalom szüli a tolvajt. Korántsem áztatja magát afféle képzelgésekkel, mintha az ellenzéki politikusok egy szálig feddhetetlen jellemek volnának, él a gyanúperrel, hogy erkölcsi felsőbbrendűségüket talán csak helyzetükből adódó kisebbségbe kényszerültségük, háttérbeszorítottságuk hozza magával. Ennek bizonyossága a *Hamvazóra* c. vezércikke [2]. Megrója az ellenzéki politikusokat, amiért ahelyett, hogy egyesítenék az erőiket, szétforgácsolják, mert mindegyikük csakis a maga krédója szerint akarja üdvözíteni a népet. A sacro egoismo-t érezte ki ebből a megváltóságukba vetett csökönyös hitből, mely mikor az uralmon levők hadállásait ostromolják, csak így játszhatja meg magát, de sejteti, hogy akkor, mikor majd uralomra jutottak, visszataszítóbban fog követelődzni. Ezért jegyzi meg gúnyosan: összeveszni ráérnek a győzelem után is. A kormánypolitikát a politikával, a kormánypolitikust a politikussal azonosítva éppúgy járt el, mint lelkéből lelkedzett hősei, akik »célszörű szögény embörnek«⁴ nevezik magukat, s úri huncutságnak tartják a politikát, mert aki politikust ismertek, az úrféle volt, és a politikusok politikájának mindig csak az ostroma csattant a hátukon. Ez az azonosítás legfeljebb a hatalmon lévőket tévesztette meg, a hatalmon kívül rekedtek tudták, hogy sohasem az ellenzéki politika és az ellenzéki politikusok fölött tör pálcát vele.

Ezt tudva, természetesnek tartjuk, hogy mindig felemeli a szavát, valahányszor politikának minősítik azt, amit ő művel, s őt magát politikusnak tartják. A *Költők tilalmasában* c. tárcájában (*Daru-utcától a Móra Ferenc-utcaig*) így ír: »Ember vagy, ha költő vagy is, embernek is magyar vagy, dupla jussod van sóhajjal, sikollyal, imádsággal, káromkodással könnyíteni a szíveden. Hiába legtisztább a szándékod,

hiába nem akartál mást, csak megmutatni, hogy ember vagy és magyar vagy: ha a lelked kiteszed, se hiszik el, hogy nem a politikusok politikáját csináltad.« Ne olvassunk ki többet e pár sorból, mint ami tényleg benne van. Emberség és magyarság nélkül nem tudok élni; ezekért küzdeni nem valami doktrína kész, hanem egész valóm; a harc, amit értük vívok, egyedül lehetséges életforma a számomra; ha akarnék, se tudnék másként viselkedni. Persze, érzik, van valami e kijelentésben abból az öntudatosságból, mellyel akkor az értelmiségnek sokszor éppen a legjobbjai, művészek és tudósok, kényszerültek élesen elhatárolni magukat a politikusoktól, tevékenységüket a politikától, mert az életnek irányt szabó politikusok politikája csak kompromittálhatta törekvéseiket, céljaikat, de önkényes belemagyarázás lenne, ha úgy értelmeznénk, hogy az a bizonyos intellektuális szálal meg benne, mely fölényesen lenézte az osztályharc fegyvereként használt pártpolitikát, s az osztályokat egyesítő nemzetpolitika eszményének hódolt. Nem, Móra sohasem volt ábrándkergető. Már 1905-ben világosan látta, hogy hiába van hétszáz felekezet a földön, a halandók valójában két felekezetre oszlanak; az egyikbe azok tartoznak, akik az élet napos oldalán járnak, jól megy a dolguk, és így meg vannak elégedve a világ berendezésével, a másikba pedig azok, akik az élet árnyas oldalán botorkálnak, rosszul megy a soruk, s elégedetlenek a világ folyásával [3]. És ezt mindhalálig vallotta. Az emberség, a magyarság az ő szemében azt jelentette: magáévá tenni az élet árnyas oldalára szorultaknak az ügyét — hiszen ő is közülük való volt — s harcolni érte a kidőlésig. Élte szakadtáig hű katonája maradt az ügynek, akkor sem hagyta cserben, mikor e miatt a legnagyobb megpróbáltatásokban volt része.

Hogy mily távol áll tőle az összebékítés utópiás ábrándja, azt mi sem mutatja inkább, mint ahogy dialektikusan, a körülmények változása szerint hol óvta a politikától olvasó táborát, hol meg politikára bízta. 1923-ban, mikor az élet napos oldalán járóknak az érdeke azt parancsolta, hogy minél szélesebb tömegeket fertőzzenek meg a maguk reakciós politikájával, s módjuk is volt rá, hogy szétszórják a bacillusait, akkor azon igyekezett, hogy gátat vessen ennek az epidémiának, nyugati kultúrnemzetekkel példálózva, melyeket sokkal inkább a munka tett naggyá és boldoggá, mint a politika [4]. 1929-ben, mikor a jogállam látszatának megóvása miatt tett engedmények következtében a hatalmon levők érdeke azt kívánta, hogy elvonják a tömegeket az esetleg újraéledő progresszív politikától, s országszerte a munkakultusz hirdetőjévé szegődtek, akkor az volt Móra célja, hogy sorompóba állítsa ellenük azokat, akik különben szívesen tartották távol magukat a fórum zajától. Fölöttébb jellemző ebből a szempontból az ez évben írt *Ne politizáljunk?* c. vezércikke [5]. Két szakaszát idézzük: »Valamelyik névtelen haza-bölcsze azt kurjantotta bele tegnap egy ellenzéki szónok beszédébe, hogy kenyér kell a népnek, nem politika. Ez a kurjantás különben benne van mostanában a hatalompártiak úgynevezett monumentális beszédeiben is, — néha egyéb sincs bennük. Minden reakciós nyilatkozatnak az a veleje, hogy aki ismeri a magyar népet, az tudja, hogy a magyar népnek eszeágában sincs választójogot kívánni, nem is álmodik róla, csak a demagógok fogják azt rá, amikor más mondani-

valójuk nincs. A magyar nép nem politizálni akar, hanem dolgozni, gyarapodni, gazdagodni, a politikáról pedig azt tartja, hogy nem neki való, mert urak huncutsága... A magyarságnak éppen az a baja, hogy nem politikus nemzet, és még ma sem értette meg, hogy minden polgár élete a politikán fordul meg. Nem azon, hogy milyen szorgalmasan túrja a földet, és hogyan tudja gyűjteni a vagyont, hanem azon, hogy milyen politikával kormányozzák az országot, s hogy meg tudja-e ez a politika őrzeni az ő összezsorgott verejtékét. Hiába mondja, hogy ő nem törődik a politikával, és oktalanul is mondja: mert a politika törődik ővele, és meg is találja, mikor szüksége van rá. Megtalálja és learatja, amit ő vetett, elveszi a vagyonát, és ha sor kerül rá, — hiszen végelemzésben a háború se más, mint politika — elveszi az életét. Igaz, hogy az is kiszolgáltatottja a politikának, aki törődik vele, de ha mindenki törödnék, ha mindenkinek fontos volna az, hogy ki beszél, és mit beszél az ő nevében, akkor kiderülne, hogy az országoknak nincs végétük, az országoknak csak jó vagy rossz politikájuk van.»

Társadalmi helyzeténél, megvesztegethetetlen erkölcsi érzékénél és fensőbbeséges szellemiségénél fogva a velük vagy ellenük kérdésében sohasem ingadozó, habozó módon fogalmazta meg válaszát; következetesen az élet napos oldalán járók ellen s az árnyas oldalán vánszorgók mellett nyilatkozott, mindig határozottan vallott szint a reakció ellen s a progresszió mellett.

Móra politikai magatartását ez ideig csupán a Horthy-korszakban megjelent kötetekbe gyűjtött írásaiból ismerhettük meg, melyek legnagyobbbrészt belletrisztikus tárcadarabok. Ami vezércikk akad közöttük — az *Ezek az évek* c. kötetnek például majd minden darabja az — nagyobbára nem a reá, mint vezércikkíróra jellemző éles hangon szól, részben azért, mert a sajtó alá rendezők, úgy látszik, némi, alig észrevehető szelidítésnek vetették alá, részben azért, mert abban a változatában közölték — a legtöbb vezércikkének nyolc-kilenc változatára akadtam rá, — mely már igen közelít a tárcához. Szerintem a most napfényre került, s kötetben még ki nem adott vezércikknek nyomán egy sokkal markánsabb élő politikus profil bontakozik elénk, mint amilyen, nagyobbára tárcacikkek alapján, a köztudatban élt. S ennek nemcsak az az oka, hogy vezércikkei harciasabb hangúak, mint tárcacikkei, hanem az is, hogy még a tárcacikkekből kihámozható portrén is némi retusálást hajtottak végre, mielőtt forgalomba hozták volna. A hozzá közelállók, barátai és elvbarátai azért, hogy eltereljék a figyelmet arcának azokról a vonásairól, amik miatt veszedelmes ember, jegyes ember hírében állt, s mik kárára befolyásolhatták volna az értékelőket. A rendszer hívei és lekötölezettei meg azért, hogy szolgálatot tegyenek vele kenyéradóiknak, uraiknak, parancsolóiknak. Így könnyelték el őt a könnyeken átsillanó mosoly, a humor utólérhetetlen mesterének. Persze az is, de utólérhetetlen mestere a keserű, leginkább a Swiftére emlékeztető iróniának is. Azt hiszem, a *Hannibál feltámasztása* c. kisregénye némileg módosította már ezt a konvencionális ítéletet. A tárcacikkeire általában jellemző moll-hangnem meg abból adódik, hogy a képi ábrázolás nála — nem általánosítok, csupán rá vonatkoztatom az érvényét annak, amit mondok — talán a lépten-nyomon kiütköző szelíd tónusú lírizmus kö-

vetkeztében, mit a verseiből eléggé ismerünk — melegebbé, enyhébbé, színesebbé lesz, mint amilyen a valóság; anélkül, hogy eszményítené azt. Ennek különben maga is tudatában van. A *Földhözragadt Jánosék 1932-ben* c. tárcasorozatának hetedik fejezetében így ír: »S ami riportot írtam, annak is irodalmi formát próbáltam adni. Nem azért, hogy nagyobb legyen a hatás, hanem azért, hogy ne legyen olyan kegyetlen a tények brutalitása.« Ha fogalmi nyelven szól, mint például vezércikkeiben, egyáltalán nem fátyolozódik el a tények brutalitása. Ezzel persze egy szóval sem mondtam azt, hogy a tárcákban *lényegében* más valaki szól hozzánk, mint a vezércikkekben.

Minthogy Móra és a politika viszonyáról egyöntetű vélemény e zavaró momentumok miatt nem alakulhatott ki, előjáróban kellett néhány szót szólnom erről: a következőkben megkísérlem fölvezetni politikai pályafutásának egyes szakaszait.

1902 — 1913

A századfordulótól egészen az első világháború kitöréséig két parlamenti párt ádáz tusájától hangos a politika porondja. Az egyik, az ellenzéki függetlenségi párt, a 48-ban kivívott függetlenség és polgári demokrácia jelszavait írta zászlajára, de az Ausztriától való függetlenség zajos követelésénél tovább sohasem jutott; érvényt szerezni e követelésnek már képtelen volt, mert vonakodott attól, hogy a harcra kész tömegekre támaszkodjék. A polgári demokráciáért még csak sikra sem szállt. Hívei a kisparaszttság meg a kispolgárság köréből toborzódtak. A másik, a kormányt támogató szabadelvű párt programja szerint a 67-es kiegyezés és a polgári demokrácia védelmezője volt, de tevékenységével még szorosabbra kovácsolta az Ausztriától való gyarmati függés láncát, s a polgári demokráciát végérvényesen kompromittálta. Tagjai nagybirtokosok, nagytőkések voltak, s azok, kiket érdekeik rájuk utaltak.

A függetlenségi párt, minthogy irányát a századvégtől kezdődően mindinkább az uralkodó osztályok érdeke szabta meg, nem mérte szét-törni se a personal-unió, se a dualizmus Ausztriához kovácsoló bilincseit, hanem mindössze a függőségünkön próbált lazítani valamelyest, de próbálkozása meddő maradt. Ugyanis a közjogi vitákból, melyek Magyarország és Ausztria közös ügyei, a hadügy, külügy és pénzügy körül vertek fel nagy port, szinte mindig a szabadelvű párt került ki győztesen, mert többségben lévén könnyen leszavazta a kisebbséget. Nem a *jogászai elmének* abban a szörszálhasogató elemzésében rejtett a függetlenségiak állásfoglalásának értéke, amivel a vitákban remekeltek, hanem abban, hogy *érzelmi kultuszt* űztek történelmünk haladó hagyományaiból; Bocskay, Wesselényi, Rákóczi, Kossuth eszmei hagyatékának, egyszerűen a *rebelliség* megőrzőjének és továbbszármaztatójának vallották büszkén magukat s a gyalázat bélyegét sütötték a szabadelvűekre, akiket *aulikusságuk* önnön véreik árulóivá tett; akik helyben hagyták a király legsérelmesebb követeléseit is, és lakáji szolgálatuk jutalmául a királyi kegy fényében sűtkéreztek.

Móra ennek a politikai áramlatnak a sodrába kormányozta a maga kis lélekvesztőjét. Hullámverésének a nyoma egykönnyen felismerszik ifjúkorában írt vezércikkein. A függetlenségre jellemző nemzeti öntudat vet lobbót bennük. Egy március 15-i vezércikkében a »szabadságharc« emlékéét idézi az író: a hősi éposztét, az éltető eszmévé finomult véraldozatét, mely újabb szabadságharcra kötelez, a végső győzelemig vagy a végső pusztulásig [6]. Vezére, Kossuth a legfrissebb inkarnációja volt annak a szellemnek, mely Rákócziiban, s még régebben Bethlenben és Bocskayban öltött testet [7]. Íme, a magyar rebelliség hagyománya; Móra lelkének gyökérszáalai innen szívják az éltető nedveket. S mikor a szabadelvűek ellen fenekedik, bennük a magyar aulikusság hagyományának folytatóit ülteti a vádlottak padjára, akik vetekedtek a nyakunkra küldött osztrák pribékekkel, akiket a Habsburg királyok, mint a nemzet árulóit, mindig gavallérosan fizettek meg [8], s akik ezért őket hálából részleahajlás nélkül való igaz bíróként magasztalták. Önáltatás lenne, ha a Habsburgoknak a magyarokkal szemben tanúsított sértő magatartása miatt a tanácsosaikat tennénk felelőssé [9]. Ezért egyedül ők vonhatók felelősségre — kiált fel írónk felgyülemlett szomorúsággal, nekikeseredett fájdalommal, maró gúnnyal, s maga mond ítéletet felettük, amiért kétféle mértékkel mérnek, másképp a magyarnak és másképp az osztráknak [10].

Ez a nemzeti öntudat könnyen elsekélyesedhetett volna a történelmünkben oly jól ismert meddő hazafisággá — a függetlenségi párté el is sekélyesedett —, melynek látóköre annyira összeszűkült, hogy beéri a piros-fehér-zöld lobogó magasztalásával s a fekete-sárga zászló pocskondiázásával — de Mórának már ezekben az első megnyilatkozásaiban is termékenyebb és nagyobb távlatú patrióta hazafisággá bomlott. A rebelliség szellemét élesztő sorok korántsem tétlen szabadságimádatra, hanem nagyon is tevőleges szabadságharcra hívnak, s ezzel a *dualizmus* elvét támadják; az aulikusság szellemét kárhóztató kifakadások a *personal unio* elvét ostromolják, s minthogy a függetlenségek hite szerint egyiket sem volt szabad kikezdeni, Móra ugyancsak hamarosan túlhaladta a párt programját.

Ezen az ellenzéki színezetű hazafiságon kívül, melynek kétségtelenül a legmagasabbrendű formája az, amelyet ő képvisel, akkortájt inkább egy másfajta, kormányhű hazafiságnak járta a divatja. A milleneumi kiállítás eredményeinek láttán támadt nemzeti öntudatból csiholták ki szikráját a loyális írástudók. E gyors fellendülés, hirdették, a bizonyítéka annak, hogy jó úton járunk, s a záloga annak, hogy ezen az úton haladva nagyszerű jövő vár ránk. Ennek a délibábos nacionalista hazafiságnak Rákosi Jenő volt a legavatottabb szószólója. »Nem is kell ide más — így ír 1899-ben —, mint 30 millió magyar, és miénk volna Európa keletje.« Móra kíméletlenül fosztatja szét a dédelgetett mámoros álmot. Nem száll perbe a hamis próféciával, csak a kiábrándító valóságot mutatja meg. Harminc millió magyar! Hát sohase leszünk ennyien! Nemhogy szaporodnánk, hanem fogyunk! Amerikát a mi fiaink népesítik be, kik azért lettek kivándorlóvá, mert nem volt betevő falatjuk [11]. Minek nekünk a nagyhatalmi rang? A kisállamok boldogok, erősek, mert nem emészti fel őket a fegyveres béke.« [12].

El kellett határolnunk egymástól a század elején közéletünk piacán magukat kellettő különb-különb hazafiságokat, mert az ellenzéki progresszív, a kormányhű pedig reakciós irányú volt, s vajmi keveset mondtunk volna a fiatal Móráról azzal, ha csupán konstatáljuk, hogy »nagy hazafi«.

A progresszív hazafiság magában még nem progresszió, csupán egyik eleme annak: önálló nemzeti lét követelése a főnálló félgyarmati helyzetben. Akik ennél rekedtek meg, azok a negyvennyolcas mozgalomban sohasem tudtak többet látni szabadságharcnál. Akik azonban továbbléptek, mint írónk, ráébredtek, hogy ez egyben polgári forradalom is, s ezzel eljutottak a progresszív társadalomszemlélethez — s ez a progresszió másik eleme. Követelték elsikkasztott vívmányát, a polgári demokráciát, Móra ugyancsak korán bejelentette ez iránt támasztott igényét. 1904-ben azt kérdi, hogy szabad-e nekünk egyáltalán ajkunkra venni a március tizenötöt? Hiszen nálunk se szabadság, se testvériség, se egyenlőség! [13]. 1906-ban így jellemzi korát: »Petőfi neve ma is a legemlegetettebb a magyar irodalomban, s nem voltunk szellemétől soha mérhetetlenebb távolságban, mint ma vagyunk.« [14] Ahogy aztán ennek az igénynek a szempontjából ítélkezik a fennálló rend fellett, egyre félelmetesebb elmeéllel és egyre élesebb hangon — ez már most, pályája első szakaszában sem a *nemzeti függetlenségire*, hanem a *polgári radikális* ellenzéki vall.

Móra könyörtelen bírálója a »Rendszer«-nek. Tekintetével majd minden területét végigpásztázza annak az életnek, mely törvényei szerint alakult ebben a *Magyar Barbáriában*. Nemegyszer aposztrofálja ekként a hazát. Az ő Magyar Barbáriája s Ady *Magyar Ugarja* közt nincs különbség.

Magyar Barbáriában ugyancsak furcsán megy a világ sorja. Ez az ország átmentette a középkort a XX. századba. Ennek az országnak — írta 1911-ben, — az a baja, hogy *belekövesedett a rendi uralomba*. [15]. A rendiség, a feudalizmus egészségtelen légköre fertőzi itt meg az életet.

Mint függetlenségi beleszúrt tolla hegyével abba a felfújt hólyagba, amit personal-unióknak neveztek, s szétpukkasztotta — mert ugyan hogy lehessen valaki egy személyben magyar király és osztrák császár, ha a magyar meg az osztrák nép érdekei homlokegyenest ellenkeznek; mint radikális a *királyság intézményét* általában támadta, mert a kormányzásnak immár idejét múlt formáját látta benne. Első vezércikkében, mellyel megindul a királyság kérdésével foglalkozó vezércikkeinek hosszú sora, szimbólumát, a koronát, ócskapiacra került avult lim-lommá degradálja, mi körül megkezdődik a licitáció: ki ad érte többet? [16]. Nem blasphemia ez, mert »ugyan ki hisz minálunk a szent korona varázsában?« [17]. Nyilván senki, még azok sem, akik azt várják a királyoktól, hogy misztikus aranyfelhőkben éljenek, [18] — a királyok mégis komolyan veszik ember-isten mivoltukat, sőt néha annyira komolyan, hogy kipárolog belőlük minden, ami emberré teszi az embert, s nehezebb fajsúlyánál fogva csak az üllepszik meg, ami isteni: a teljhatalom érzetének alázatot parancsoló ünnepélyessége. A jakobinus Móra, aki nem állhatja a királyoknak ezt az önmagukat megtisztelő szertartásos-

ságát, Ferenc Józsefben ismerte fel e típus legtökéletesebb példányát. Merevsége miatt megközelíthetetlen volt, s ezért következetesen úgy ábrázolta, mint aki meg van győződve arról, hogy egyetlen mondatba tömörített tetszése — »mindennel nagyon meg vagyok elégedve« — vagy még ez sem, hanem csupán egy fejbiccentése, egy mosolya, a legnagyobb alatti alatti is eloszlatja minden baját — mert a király kegyes helyeslése az alatti alatti legfőbb boldogsága. S a szerint, hogy mire adott feletet ez az obligát mondat, a fejbiccentés vagy a mosoly, támad az olvasóban keserűség, gyűlölet, megvetés, szánalom »őfensége« iránt. S a jakobinus célját ezzel el is érte: isteni pózában legfőbb emberi gyöngéjét leplezte le [19].

Van úgy is, hogy tiszteletudóan lekapja fejről a jakobinussipkát. Hát hogye! Az olasz királyból elemi erővel tört ki az ember, éppen akkor, mikor istenségét akarta magasztalni a polgármester [20]. De legtöbbször pokoli jókedvre derül, és a földhözcsapja: a huszadik század úgy termi az emberségükkel kellemkedő polgárkirályokat, mint eső után erdő a gombát! [21]. Valóságos arcképcsarnokot fest a Habsburg-ház fejének kollégáiról, valószínűleg azért, hogy így kitessek: mennyivel anachronisztikusabb mindezeknél: azok tudják, hogy a demokrácia századában élnek, s ha színre is, de ehhez igazodnak. Persze, korántsem ad nekik e miatt amnesztiát, mert lényük legmélyén, pusztán a hivatásuknál fogva is, autokraták valamennyien, s még az alkotmányos formák közt is szinte korlátlan hatalommal rendelkeznek.

Nyomon követi az orosz forradalom minden mozzanatát, s egyetlen könnye sem perdül ki az atyuskáért, aki szétverette a nemzetgyűlést, s mert emiatt halálra keresték, bújdosóvá lett. Polgári forradalmár módjára viselkedik. »A fekete éjszakában lánggal irt felkiáltójel: uralkodók vigyázatok!« [22]. Lehet, hogy a vihar tovaterjed, »s a Romanovokat elhordták a szelek, melyek úgy lehet, az északi foktól a Gibraltárig beszánguldozzák Európát« [23] — fordul a zsarnok felé, épp olyan gesztussal, mint egykor Bacsányi. A portugál király eladta nemzetét az angoloknak, kifosztotta az állampénztárt, s emiatt meggyilkolták. Írónk felmenti a zsarnokölőket. »Siessünk a szánakozással, mert halk sóhaját elnyomja a felháborodás és átok, mellyel Európa színe előtt tisztára mossa magát a királygyilkos nemzet.« [24]. Autokrácia és demokrácia összeférhetetlenek egymással: a királyság, mint intézmény, egyenesen az autokrácia megtestesítője; a demokrácia csak a köztársaságban virágozhat. Ezért oly szívderítő, amikor a jó magyarok együtt éltetik a királyt és a demokráciát [25].

Nemcsak a király felejtődött itt a középkorból, hanem a kiskirályok is, az arisztokrácia s a klérus szintén a középkornak továbbélő kísértete. Móra nagyon jól látta, hogy a király autokráciáján kívül, azzal szorosan összefonódva, az arisztokrácia és a klérus autokráciája is nyomasztó! Citoyen józan esze csak az emberi kiváltságot respektálta, a helyzet adta kiváltságosságot, akár születési [26], akár felekezeti [27] eredetű, sohasem ismerte el, mert mindennemű autokrata törekvésnek ez a dajkálója.

A királyság, az arisztokrácia és a klérus konzerválja itt a középkor szellemét. Ez a szentháromság birtokolja és bitorolja a politikai hatal-

mat: a trónnal szövetkezett nagybirtok urai. A nagybirtok a trón oltalmazásában és oltalmában gabalyítja a maga érdekvédelmi politikájának szálaít, mely minden bajunk forrása: »A magyar búza-tart bennünket gyarmati sorban, alacsony fejlődési fokon, lelki kinyilatlanságban, világtól való kilátástalan elmaradottságban.« [28]. Észreveszi írónk, hogy a nagybirtokosok köré tömörülnek a nagytőkések is. Hatvan mágnást, s ami ennél jóval gonoszabb, nem kevesebb pénzarisztokratát jelöltek képviselőségre — írja [29]. Ebből a megállapításból kitetszik az is, hogy tudatában volt Magyarország sajátos századeleji helyzetének, annak, ti., hogy a fejlődésben való megtorpanásunk következtében kettős veszély fenyeget: még ártón nehezedik ránk a feudalizmus, de már fojtogatón a szorongat a kapitalizmus. Leméri a két egymásnak ellentmondó áramlat erőviszonyait is. A nagytőkések, hogy üzelmeket szabadon folytathassák, koncot vetnek a nagybirtokosoknak, jeléül annak, hogy a »kapitál« már számbajövő tényező ugyan, de egyelőre csak a »feudum« védnöksége alatt tevékenykedhetik [30]. A szabadelvű, majd később munkapárt néven ismert kormánypárt hívei minden gátlás nélkül vállalták a nagybirtokosakkal összecimborásodott nagytőkések érdekképviselését, mert ezen az áron érvényt szerezhettek a maguk egyéni érdekeinek is. Sem a szabadelvű-, [31], sem a munkapárt [32] korifeusai nem voltak hálátlanok elvarátaikkal szemben.

A parlament, az ország szíve, ahelyett, hogy annak egészséges vérkeringését biztosítaná, mérgező anyagokkal fertőzi, mert a föld és tőke urainak a szájíze szerint munkálkodik, a nép kárára és rovására. S ennek végső soron a mi sajátos alkotmányunk az oka, mely nem a kisemberék boldogulását, hanem a hatalmasok érdekeit szolgálja. Papirosalkotmány ez — erről győzték meg Mórát parlamenti harcaink: elhíveti a nemzettel, hogy a szabadságát biztosítja, pedig rabként veri láncra [33]. Oly alkotmányra lenne szükség, melyet a kínaiak vívtak ki maguknak. Náluk nemcsak az alsóház tagjait választja a nép, hanem a felsőházét is, mert minden kiváltságot eltöröltek; a kormánynak, ha képtelen megfelelni feladatának, le kell mondania; az uralkodóháznak nincs rá módja, hogy megmentse [34]. Nép, kormány, uralkodóház, egyedül e három tényező »demokratikus« együttműködése lehetne a mi körülményeink közepette az egészséges alkotmányosság záloga. Azzal már újságíró-inas korában is tisztában volt, hogy a mi uralkodóházunktól semmiféle demokratikus gesztust nem várhat, afelől azonban voltak illúziói, hogy van olyan országgyűlési pártunk, mely a nép demokratikus igényének a szószólója, s mi több: volt egy kormányunk is, melyről hitte, hogy végrehajthatja az elodázhatatlan demokratikus reformokat. Ezek az illúziók egy évtizedes politikai múltja után mind szertefoszlottak.

A kormánypártról első megszólalásától kezdve elítélően nyilatkozott, amiatt a felelőtlen szélhámoskodás miatt, melyet a népboldogító jelszavakkal űzött. Mutatóba néhány leleplező megjegyzéseiből. Ha liberalizmus az a kártevés, amit a szabadelvű párt vitt végbe, mikor már a veszét sejtette, akkor vétkezik a történelem, »mely megbélyegzi az örvöngő római imperátorokat, akik, ha bukásukat érezték, igyekeztek mentül több kárt tenni az országnak addig, ameddig lehet« [35]. A szabadelvűek

hatvanhetes liberalizmusa contradictio in adjecto. »Mi köze egymáshoz hatvanhétnek és a liberalizmusnak? A két fogalom csak akkor födné egymást, ha a liberalizmust szabad vásárnak fordítanánk.« [36] A munkapárt a demokrácia zászlaját lengette meg. Abból akar megélni, amiért Martinovicsék meghaltak [37]. Ha érvektől függne a liberalizmus diadala, »rostává lehetne lőni, és forgácscsá lehetne aprítani a munkapárt minden feudalizmusát és konzervatizmusát« [38].

Az ellenzéki pártok közül sem az alkotmánypártot, sem a néppártot nem vette komolyan; arisztokratákból regrutálódott mindkettőnek a vezérkara, akárcsak a szabadelvű párté, s egykönnyen felismerhető volt, hogy a nép ügye nem az ő ügyük. A néppárt »a népről nevezi magát, holott a feudalizmus és klerikalizmus voltak a szülei« [39]. A polgárság ellenzéki — függetlenségi, demokrata, majd radikális pártjaival, továbbá a munkásságnak már akkor is jelentős tényező számba menő szociáldemokrata pártjával szemben tanúsított magatartása egészen más e korszak elején mint a végén. Kezdetben bizonyos elfogultsággal nyilatkozik ezekről: érzelmileg vonzódik a függetlenségekhez és érzelmileg idegenkedik a demokratáktól meg a szociáldemokratáktól. Hosszú évek kellettek ahhoz, hogy tárgyilagossággal tudjon szólni róluk, értelmileg mérlegelve pozitívumaikat és negatívumaikat. A következőkben részletes rajzát adjuk e folyamatnak, mert beszédes jele annak a felelősségteljes komolyságnak, amellyel írónk az igazságot kereste.

Megmosolyogtató az a líra, mellyel a huszonegy esztendő Móra a függetlenségi pártba akasztja bele reményének a horgonyát, mert hittet hiszi, hogy ez a nép pártja, programjában a nép eddig soha nem teljesült kívánságai fogalmazódtak meg. Vezéreit az Úr útját hirdető próféta-knak, a nemzet igazi pásztorainak mondja, Kossuth Ferencet pedig egyenesen a Messiásnak teszi meg [40]. Mai szemmel érthetetlennek találjuk ezt az ömlengést, oly ízig-vérig demokrata szájából, mint amilyen Móra volt, egy oly pártról, mely a demokráciával sohasem lépett frigyre, s még érthetlenebbnek azt, hogy először csak 1908-ban fogott gyanút, s gyakorolt kritikát felette. Az érzelmi elfogultság hatalmas erő. S Móra érzelmi elfogultsága a függetlenségek iránt nagyon mélygyökerű. A negyvennyolcasság volt az éltető levegője annak a kisparaszt családnak, melybe beleszületett. Hányszor megörvendezettte a család tagjait a 4—5 éves lurkó ezzel a felkiáltással: éljen a negyven-nőcs! [41]. Diákkorában hányszor lelkesült édesapja »meséin«, mikben hőssé nőtt az öreg szűcs, akit annyira megbecsültek az urak, hogy veszedelmes embernek tartották, amiért a negyvennyolcra esküvő függetlenségi párt jelöltjének a javára korteskedett. S ezt a szellemi örökséget, amivel az otthon tarisznyalta fel Fercsikét, tovább fejlesztette az iskolai nevelés. Tanárai közül többen híresek voltak hazafiságukról, dicsfénybe vonták negyvennyolcat, s rokonszenveztek a függetlenségi párttal, melyet a nagy kor szellemi hagyatékának őrzőjeként tiszteltek. A függetlenségi párt nimbuszát a legelevenebb-erejű gyermek- és serdülőkori élmények sugározták a lelkébe. Hitelét az ifjú szemében növelhette a múltja is, hiszen a kiegyezés után olyan férfiakat számlált tagjai sorába, mint Böszörményi László, Simonyi Ernő, Mocsáry Lajos és Madarász József; biztatónak látszott jelene is, hiszen elnöki székében

magának Kossuth Lajosnak a fia, Kossuth Ferenc ült. Érthető hát, hogy ezt a naiv lelkesedést csak a kijózanító tapasztalatok hideg zuhanya hűthette le.

Hogy a függetlenségi párt a társadalmi reformok valóra váltásával adós maradt, ezt Móra 1903-ban még indokolhatta azzal, hogy kisebbségben volt, s minden erejét felemészítette a nemzeti szabadságért a többség ellen folytatott harc; nemzeti szabadság nélkül pedig álmodni sem mertek a társadalmi reformokról. 1904 és 1905-ben azonban nagy lendületet vett a függetlenségek rebellis tevékenysége, 1905-ben, koalícióban az alkotmánypárttal megbuktatták a császár-király lakájja aljasult Tisza kormányát — s ezek az események egyenesen újabb tápot adtak a naiv lelkesedésnek. S mikor a király nem egyezett bele, hogy a többséggé nőtt ellenzék alakítson kormányt, hanem önkényesen Fejérváry Gézá-t bízta meg kormányalakítással, a koalíció megszervezte az ellenállási mozgalmat. Országszerte elemi erővel lángolt fel a »megsértett nemzeti önérzet«, s úgy látszott, közel az idő, mikor majd az ellenzék kerül kormányra. Móra lelke ujjongott. Az ellenzék kormányra is került 1906-ban, de nagy árat fizetett érte. A hatalomért le kellett mondania minden követeléséről, azonban ez a szégyenletes megalkuvás természetesen csak »ténykedései« során lett nyilvánvalóvá. Mórát a kormánypárttá dicsőült egykori ellenzéki párt tehetetlensége ábrándította ki a függetlenségek köré szőtt romantikus mítoszból.

1907 januárjában még azt írta, hogy az az igaz polgári demokrácia, amit Kossuth Ferenc hirdet, de márciusában mintegy önmaga előtt is mentegetni kénytelen őt, amiért még mindig késlekedik a demokratikus választójogi reformmal [42]. 1908-ban talán magát is áltatva még pártfogolja bálványát, de már türelmetlenül követelődzik: siessünk a reformokkal! [43]. 1909-ben azzal magyarázza a kudarcot, hogy biztosan az alkotmánypárt hatott bénítólag a függetlenségi pártra [44]. 1910-ben tört meg a varázs. Ekkor már súlyos bírálattal illette az annyira szívéhez nőtt pártnak a szabadságért vívott harcait. Mert mit eredményeztek ezek? Sírvaigadó hazafias impotenciát, »mely régi dicsőségünk éji homályában bújkál, mikor a jelen feladatai komoly, szorgalmas, energikus munkát követelnek«; Petúr báni indulatot és kuruc imitációt, »mely a rég elhangzott tárogató dallamokon andalog, és nem éri fel ésszel, hogy a modern idők más taktikát és más készséget kívánnak a sikerek zálogául« [45]. 1913-ban már történelmi távlatból »tört pálcát« a függetlenségi párt felett [46].

Az érzelmi elfogultságból egyedül az értelmi megítélés gyógyíthat ki; annak a felismerése, hogy a valóságról alkotott képünk nem felel meg a valóságnak. Mórának a függetlenségek iránt érzett kritikátlan rajongása akkor lohadt le, mikor leplezhetetlen csődje miatt kényszerült mozgalmukat a kritikai elemzés mérlegére vetni. De miért oly későn? Miért csak a kudarcok sora nyitotta fel a szemét? Hiszen életműve tanúsága szerint legalábbis annyira kritikus, mint lírikus természet, tehát »alkati okoknak« semmiképpen sem tulajdoníthatjuk ezt, s így sajátos körülményeiben kell keresnünk a magyarázatát.

A függetlenségi törekvések egyetlen pozitívuma a rebellis hagyományok ápolása volt, de az adott történelmi helyzetben ez a pozitívum

is részben negatívummá lett. Az 1848-as küzdelemben a nemzeti felszabadulást és társadalmi megújódást célzó törekvések valóban összefonódtak egymással, s így a *nemzeti* és *társadalmi* szempont elválaszthatatlan volt. Az 1867-es kiegyezés után azonban változott a helyzet. Most a negyvennyolcas ellenzéki pártoknak a hatvanhetes kormánypárttal szemben egyenesen a Deák Ferenc megteremtette közjogi alapot kellett védelmezniök annak visszafejlesztő kísérleteivel szemben, s így a függetlenségi párt lassan-lassan a közjogi radikalizmus helyett a közjogi konzervatizmus pártjává lett; nem fölrobbantani, hanem kiépíteni törekedett a dualizmust [47]. Ellene volt tehát az Ausztriától való elszakadásnak, s így rebellissége üres frázissá lett; a szavaknak nem volt, s nem is lehetett tett-fedezetük; a *nemzet* céljainak a szolgálata szónoklatokat szült, de cselekedeteket nem termett. S mivel a *társadalom* egyre sürgetőbb kérdéseinek a megoldására nem vállalkozott, fejlődésünknek ebben a szakaszában már képtelen volt hivatását betölteni: alkalmatlanná vált arra, hogy a haladás zászlóvivője legyen. Ezt elsősorban azok vehették észre, akik az ország fővárosában éltek, mely hihetetlen gyors ütemben kapitalizálódott, s az életkörülményeknek, életformáknak és életnézeteknek ezzel a folyamattal együttjáró megváltozása a haladás új, eddig nem járt útjaira lökte őket. Ezek előtt világosodott meg leghamarabb, hogy a meddő *nemzeti* küzdelmeket abbahagyva a termékeny *társadalmi* harcokba kell bevetni erőiket. Budapesten kívül néhány fejlettebb iparral és kereskedelemmel rendelkező nagyobb vidéki városunkban, Nagyváradon és Miskolcon indult meg erőteljesebben ez az erjedés, alföldi nagy mezővárosainkban azonban, Debrecenben, Szegeden alig volt észlelhető. Talán ez az oka annak, hogy itt fölöttébb viszolyogtak a haladásnak ezektől az új útjaitól; itt ébredtek legkésőbbben tudatára annak, hogy a régi értelemben vett nemzeti törekvésekről le kell mondani, mert most előbbrevaló feladat a társadalom bajainak orvoslása. A falvakon kívül ezekben a »parasztvárosokban« eresztette gyökerét legmélyebbre a függetlenségi párt; itt még mindig a rebellio szellemének az élesztgetése látszott a legcélravezetőbbnek; itt a légkör olyan volt, hogy szinte morálisan kötelezett erre. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy Móránál oly későn váltotta fel a lírai hangot a kritikai hang.

Ez a »rebellis magyarság« még a legélesebb szeműeknek is leszűkítette a látóhatárát. Hajlottak arra, hogy saját magatartásukat a sub specie aeternitatis magyar jelleg megnyilatkozásaként becsüljék, s a *nemzet* ellen elkövetett merénylettel vádolják azokat, akik ezt idejét múltnak látták, s a korszerű »szociális magyarság« hitvallóiként mindössze a *társadalom* megváltoztatásán fáradoztak. Ideológiájuk így óhatatlanul provinciális színezetűvé lett, akárcsak a függetlenségi párté, mely egyre inkább kiszorult a fővárosból, s hovatovább csak a vidéken talált talajra.

Mórában kezdettől kezdve nemcsak a nemzetéért lelkesülő patrióta, hanem a társadalom nyomorúságait mélyen átérző reformer is nyugtalanzkodott, s mégis, most, hogy századunk első éveiben megizmosodtak azok az irányzatok, amelyek szerint további előrejutásunk feltétele a társadalmi átalakulás volt; ellenségesen fordult szembe velük, csupán

azért, mert a neki annyira drága rebellis hagyományokat, miknek kultuszától a fennálló viszonyok közepette mit sem lehetett várni, vagy mellőzték, vagy egyenesen elutasították. Ez akkora negatívum volt az ő szemében, hogy úttörőikre a nemzetköziség bélyegét sütötte, s azzal gyanúsította őket, hogy Ausztria szoldjában állanak, s azon mesterkednek, hogy a magyart, elidegenítve hazájától, prédául vessék az udvarnak. Hagymázos rémlátásnak tetszik ez, még akkor is, ha tudjuk, hogy voltak oly tények, melyekből — elvégre ezt is ki lehetett következtetni. Ezek az eszmeáramlatok — a polgárság demokrata és radikális, s a munkásság szocialista mozgalmára gondolok — Nyugatról hömpölyögtek felénk, mégpedig leginkább osztrák-német területről, s érthető okoknál fogva — európaibb műveltség, urbánusabb gondolkodásmód, politikusabb viselkedés — a pártok kívül álló intellektüelleken túl elsősorban a szabadelvű pártoknak néhány tagja érdeklődött irántuk, sőt hívévé is szegődött, hol meggyőződésből, hol kacérkodásból, hol számításból. Ezeket a tényeket a patrióta Móra, ki a »nemzeti jelleg« tisztaságán őrködött, folytonos készenlétben a védelemre, a veszélyeztetettség érzetében helytelenül értékelte, s egy naívu önkényes logikai konstrukciót épített rájuk.

Ez szolgáltatta az elvi alapot ahhoz a kirohanáshoz, melyet 1904-ben intézett a Saulusból lett Paulus, Bánffy Dezső, az egykor hirhedt reakciós szabadelvű, most progresszív szabadgondolkodóvá vedlett politikus körében fel-feltűnedező polgári demokrata vagy radikális érzelmű elvbarátai ellen. A függetlenségieknek írja — nemcsak a hatalom gőgje szegődött ellenévé, hanem az álnokság hadserege is, mely a tőlük elorzott jelszavakkal hódít, s az ezektől megtévesztett fanatikusok is, akik mind a Lajtán-túli iskolában nevelkedtek [48].

1904-ben még észokokkal indokolhatatlan lírával harsogta a demokraták és radikálisok, 1907-ben pedig a szocialisták fülébe a hazaárulás vádját, s a következő években a kritikátlan gyűlölet lassan-lassan a kritikai mérlegelésnek ad helyt, s ez 1910—1913 közt már az irántuk érzett rokonszenvvel párosul. Azon kívül, hogy ekkorra már kiábrándult a függetlenségeikből, természetesen más okai is vannak annak, hogy megváltozott a magatartása. Valószínűnek tartom, hogy részes ebben a szabadkőműves-mozgalom s a baráti köre is. Ezeknek ösztönző ereje nélkül talán nem vagy még később jutott volna el annak a felismerésig, hogy a XX. század legalapvetőbb kérdése a társadalmi kérdés, s ennek a megoldása mindennél fontosabb. Persze, fogékony lelket értek a hatások. Közrejátszottak ebben egyre gyarapodó saját tapasztalatai is. Arra gyermek- s ifjúkori élményei emlékeztették, hogy neki és családjának ez volt a legkinzőbb kérdése. Hogy a környezete is ezzel viaskodik, azt mint az adókvető bizottság riportere figyelhette meg [49]. S hogy az egész országot ez tartja lázban, azt a századfordulótól kezdve mind nagyobb hullámokat verő szociológiai érdeklődés mutatta, minek időszerűségét bizonyították a politikai élet nyugtalanító jelenségei is. 1905. szept. 15-én több, mint százezer munkás tüntetett Budapesten az általános, egyenlő, titkos választójogért; 1905-től kezdődően izmosodott Magyarországon a sztrájkmozgalom. Hogy világviszonylatban is ez dúlja fel az emberiség békéjét, azt legkézzelfoghatóbban az 1905-ben kitört

orosz forradalom jelezte, s az, hogy a prágai munkásság is rokonszenvtüntetést rendezett, s harcrakészen elbarrikádozta magát. Legmeggondolkoztabb élményét azonban 1910-ben szerezhette Móra, amikor magának a függetlenségi pártnak az egységét tépte szét, a »régi« és az »új« harca, s a rebellis Kossuth-szárny szembekerült a demokrataradikális hajlandóságú Justh-szárnnal, mely alkalmilag a szociáldemokrata párttal is együttműködött. Most már feltétlenül revidiálnia kellett az álláspontját, mert hiszen a Justh-csoportot múltjánál fogva semmiképpen sem tarthatta a hazaáruló nemzetköziség szószólójának [50].

A revízió hosszantartó volt. 1907-ben már nem veti szemükre a demokratáknak a Lajtán-túli iskolát, de neveltető ellentmondásba keveredve azért kárpálja őket, amiért kisajátították a demokráciát a maguk számára, mely pedig közkincs, s ugyanakkor ő még a függetlenségek számára sajátítja ki. Az a megállapítása, hogy lakkcipős demokraták, tárgyilagos bíráló [51]. Ezt a kifogást nem hallgatja el 1910-ben sem, némi gúnnyos éllel ragyogó tehetségű elméleti demokratának mondván Vázsonyit, jóllehet tartalmasnak találja azt a demokráciát, melyet meghirdetett [52]. A radikálisokkal szemben nehezebben enged fel, valószínűleg azért, mert ezek látván a nemzeti önérzetnek hízelgő közjogi viták meddőségét, a társadalmi erőviszonyok megváltoztatásának fontosságát tartva szem előtt, támogatták választójogi reform-törekvéseiben a király által törvénytelenül kinevezett Fejérváry-féle darabont kormányt, melynek éppen egyik radikális tagja, Kristóffy József belügyminiszter dolgozta ki a választójogi reform tervezetét. Az udvarnak ügyes sakkhúzása volt a választójogi reformnak kormányprogramba vétele, mert ezzel sikerült szembeállítania a munkástömegeket a koalícióval, mely azt ellenezte. Móra most úgy látta, hogy a fordulat igazolja sejtését: a radikálisok nemzetközisége valóban Ausztriának a kezére játssza Magyarországot. S ennek nemcsak az volt a bizonyossága szemében, hogy a radikálisok, ime, szövetkeztek a magyarság ősellenségével, a császárkirályal, hanem az is, hogy általános, egyenlő, titkos választójogot akartak adni, ami ha bekövetkeznék — gondolta — a korona kényekedve szerint bánhatná el velünk [53]. Valószínűleg így okoskodott: A nemzetiségek ébredező öntudatát a Habsburgok hagyományos politikájuk szerint a kiegyezés után is a magyarság fékentartására használták fel, s ezeknek a képviselői nyilván egy követ fújnának a patrónusukkal. S ebben az okoskodásban volt is némi igazság, mert nemzetiségeink elkeseredetten tiltakoztak a magyar szupremácia ellen, mit joggal közönséges elnyomásnak tartottak, de ezt figyelembe véve sem minősíthette volna hazaárulóknak a radikálisokat, ha ment lett volna azoktól a provinciális korlátoktól, melyek hamis színben láttatták vele a modern nyugati eszmeáramlatokat. Így 1907-ben még nagyon bizalmatlan volt ezekkel »az állítólag magyarul író« »kozmetopolita« társadalomtudósokkal szemben, »akik a darabontvilág óta egyre szórják a fajbecsmérlés csíráit« [54]. 1910 elején, a függetlenségi párt válsága idején már torkig volt a Kossuth rebellis szabadságával, azonban Justhék radikális szabadságát sem merte még vállalni. Úgy látta, hogy »a magyar hazától elkülönzött, tudományos és áltudományos« elméleteken alapszik, s ezek köteleltségmegvetést, földönfutó nemzetköziséget, a haza megvetésével járó

erkölcsstagadást és szociális tébolyt szülnek [55]. 1910 végén viszont már örömmel köszönti a radikálisok által alapított Reformklubnak a programját, mely végre a közjogi sallangoktól ment demokrácia eszméjéért száll síkra, s fájjalja, hogy Magyarországon nincs, s nem is igen lesz tömegbázisa, — elnökével, Bánffy Dezsővel szemben azonban továbbra is bizalmatlankodik, s e miatt gúny is keveredik az elismerésbe [56].

A szociáldemokrata párttal békült meg a legnehezebben. A darabont kormány támogatásán, az általános, egyenlő és titkos választójog követelésén kívül annak egyéb megnyilatkozásai is visszariasztották. Főként az, hogy akkor még helytelenül értékelte a negyvennyolcas küzdelmeket, csak nemesi szabadságharcot látott bennük, s nem egyben polgári forradalmat is, különösképpen idegenkedett a negyvennyolc hagyományát őrző függetlenségi párttól s vaskövetkezetességgel hirdette az internacionalizmust. 1907-ben tájékosan mart bele a pártba [57], jöllehet ugyanebben az évben a tőke áldozatairól, a munkásokról szinte szocialista módjára nyilatkozott [58]. 1912-ben a *holnap* hatalmának nevezi a tüntető munkásságot, melyet a *ma* hatalma könyörtelenül gyilkol, de a pártvezérek magatartását megrója [59]. 1913-ban sokat, sőt mindent a párttól várt, mert úgy hitte, hogy az egyetlen fegyver a kormány elnyomásával szemben a sztrájk, de a pártvezérek opportunizmusa ezt megakadályozta, s e miatt lehangolódott [60].

1910 kétségtelenül fordulópontot jelentett Móra fejlődésében. Ekkorra végérvényesen bebizonyult a progresszívnek hitt függetlenségi gondolat hasznavehetetlensége a kormányzásban, s ekkor vette át ismét a hatalmat a reakciós szabadelvű gondolat fundamentumán alakult kormány. A körülmények kényszere folytán ezért közeledik ettől kezdve inkább a radikálisokhoz és a szocialistákhoz.

Móra előtt 1910 körül lett nyilvánvalóvá, hogy nincs olyan országgyűlési pártunk, mely a nép érdekeit képviselné, s így népképviselőt híján az alkotmányosság első tényezője, a nép, nem szólhat bele sorsának az intézésébe. Ennek természetes következménye az, hogy az alkotmányosság második tényezője, a kormány, nem a néppel működik együtt, hanem a királlyal; a népet felelőtlenül kiszolgáltatja a rá váró gazdasági és szellemi züllöttségnek, a királyt pedig udvaronc módján szolgálja. Egyedül a koalíció kormányáról (1906—1910) feltételezte egy ideig, hogy ez az a kivétel, amely a szabályt erősíti, de benne is csalódnia kellett. A Fejérváry- (1905—1906), Khuen-Héderváry- (1910—1912), Lukács- (1912—1913), Tisza- (1913—1917) kormány tevékenységéről a megsemmisítő bíráló hangján nyilatkozott, következetesen néparuló és királyhű voltára mutatva rá [61].

Az alkotmányosság harmadik tényezője a király. Ferenc Józsefnek »családi tradíciói, veleszületett hajlamai, belenevelt nézetei következtében soha nem volt érzéke az alkotmányossághoz.« [62]. Törvényként egyedül a saját érdekeinek parancsát tiszteli, s könyörtelenül ennek igájába töri a kormányt. Mikor a koalíció bomlási folyamatát erőszakkal próbálta megakadályozni, »kijelentette, hogy ő végtelen tiszteli az alkotmányt, minélfogva azt parancsolja az uraknak, hogy azt cselekedjék, amit ő akar, ha tetszik, ha nem tetszik nekik, mert ő mindvégig tiszteletben akarja tartani az alkotmányt.« [63].

E három tényezőnek az alkotmányosságot biztosító demokratikus együttműködésről szó sem lehetett nálunk, s ezért alkotmányunk is papiros-alkotmány volt. Pedig folyton az alkotmányosságért harcoltunk. Ezért Móra 1913-ban már közömbösen, unottan szemlélte a reménytelen közjogi viadalt, s dezilluzionáltan a hatalomért tülekvők harcának mondta. Terjed a hit — írta —, hogy az alkotmánylevéllel be lehet gyűjtani, mert nincs semmi értéke. Nem egyéb az, mint a megalkuvók fügefalevele [64]. Hogy a politika úri huncutság, s hogy az ő művelkedése nem politika — ez a gondolat már most érlelődhetett benne.

Ha politikusaink jóvoltából hitelét veszítette is szemében a *mi* alkotmányunk, azért az alkotmányra formált igényét nem adta fel. Tudta, hogy az az alkotmány, mellyel be kell érünk mindaddig, míg államformánk a királyság, már a csírájában megöl minden haladó törekvést, de hitte, hogy a köztársasági államforma oly alkotmánnyal ajándékozhatja meg, mely hajtóereje lehetne fejlődésünknek. Hogy a királyság intézményének ellensége, afelől egyetlen olvasóját sem hagyta kétségben, de hogy köztársaságpárti, ezt így nyíltan nem mondhatta ki, bár célzásaival sejtette [65]. Különben az illetékes tényezők figyelmét így is eléggé magára vonta. Joggal nyugtalanította őket merészsége, hiszen királyellenes nyilatkozataiból könnyű volt kiolvasni köztársasági érzelmeit. 1913-ban az ügyesség királysértés miatt eljárást indított ellene. Mit tartott főbűnének? Azt, hogy az uralkodót elfogult bírónak mondta Magyarországnak Ausztriával való perében, azt, hogy a királyság intézményéről, mint elavult középkori csökevényről beszélt, azt, hogy az uralkodó alkotmányosságát kétségbe merete vonni — nem tudhatni. Rá mindenesetre jellemző, hogy mint számol be vád alá helyezéséről bátyjának, Móra Istvánnak, egy 1913. évi okt. hó 16-án kelt levelében. »Hát a királysértési pert veszem elsőnek. Vállaltam, mert szégyenlenék más mögé bújni, amikor mindössze arról van szó, hogy becsületesen teljesítettem a kötelességemet.«... »Édesapámra sokat gondoltam ezekben az összevissza napokban: ha ezt az örömet megélte volna! Főszerkesztőséget meg a királysértési pert« [66].

Alkotmányosság híján parlamentünk élete a legvigasztalanabb képet mutatta ezekben az esztendőkbén. Nem lévén olyan országgyűlési pártunk, mely célkitűzésével is, ténykedésével is a nép ügyét szolgálta volna, a képviselőháznak állítólag a népképviseleti elv érvényesítésével, választás útján odajutott tagjai, ha kormánypártiak voltak, hivatalból, ha ellenzékiek voltak, tehetetlenségből, tájékozatlanságból vagy megalkuvásból, az uralkodó-osztály szekerét tolták. Főrendiházunk tagjai kivétel nélkül az uralkodó-osztályból kerültek ki. Egyre többen ismerték fel ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát, izmosodott a parlament demokratizálására irányuló mozgalom, s Móra is a sodrába került. Lefelé lázításként, felfelé figyelmeztetésként hathattak szavai: a nép kívül rekedt a parlamenten [67]. Eszménye a népparlament volt, s bízott abban, hogy ez Rakovszky, Tisza, Andrássy minden fondorkodása ellenére előbb-utóbb mégis csak létrejön [68], támogatta a képviselőház egészségesebb összetételét célzó, széleskörű választójogért indított harcot: Legszívesebben vette volna, ha a főrendiházat, az angolok példáján okulva megszüntetik, mert arra gondolt, hogy jöhetnek oly idők, mikor a

méltóságos és kegyelmes urak szava végleg megakasztja majd az ország fejlődését [69]. Mindaddig, míg parlamentünk nem alakul át népparlamentté, megmarad a korlátlan királyi hatalom engedelmes végrehajtószervének. A kormánypárt parlamenti abszolutizmusa — az ellenzéki képviselők kivezetetése, házzsabály szigorítás, az ülés feloszlatása — írja — fölöslegessé teszi az uralkodó abszolutizmusát, kinek így még csak csorba sem esik »alkotmányos« híre-nevéen [70].

Móra meg van győződve róla, hogy ennek a parlamentnek mindenmű tevékenysége ab ovo kárhozatos, mert a nagybirtok és a vele szövetkezett nagytőke igényei szerint igazodik, s ezért állandósítja népünknek azt az elmaradottságát, mely a feudalizmusnak szokott velejárója lenni. Ugyanis a királyság, az arisztokrácia és a klérus hatalma csak egyik jele a középkorból a huszadik századba átmentett feudalizmusnak; másik jele a népnek a legsötétebb középkorra emlékeztető életszintje, mely a nyugatinak mélyen alatta marad. Írónk fáradhatatlanul gyűjti az adatokat, hogy bebizonyítsa: ez az életszint emberhez nem méltó, s ily tárgyú vezércikkei a feudalizmus ellen írott megdöbbentő vádirat egy-egy fejezetének tetszenek.

Felkavaró erejű a nyomor áldozatairól festett protré-sorozat [71]. A föld és tőke urai döntötték a népet ebbe a nyomorba, de el kell jönnie annak az időnek, mikor azé lesz a föld, aki benne dolgozik — és azé az ország [72]. A hadsereg létszámának állandó növelése és fegyvereinek korszerűsítése csak fokozta a nyomort. Ebben az országban a kultúra, a közegészség, a közbiztonság, az emberi életmód elől mindent a hadsereg visz el, panasolja [73]. S határainkon túl is a militarizmus egyre fokozódó lendülete volt észlelhető. Egymással versenyezve fegyverkeztek a többi európai hatalmak is, s hol itt, hol ott lángolt fel a háború parazsa. »Az angol munkás, a szerezsen rabszolga, az északi hódvadász, az ausztráliai kutter, a bengáliai hindú boltos négy esztendeig csak azért fog dolgozni, hogy Angliának annyi Dreadnoughtja legyen, mint Németországnak« [74]. — jajdul fel írónk. Szerinte önáltatás, még hozzá hipokrita önáltatás a parlamentnek mindennemű, a nép életszintjének felemelésére irányuló törekvése mindaddig, míg azok akarják »üdvös reformokkal« haladásra kényszeríteni a népet, akik jómódúak lévén, képtelenek magukat beleélni abba a nyomorba, melyben az leledzik, s ezért lehetetlent kívánnak tőle, s ha szép terveikből mi sem valósul meg, kudarcukat makacsságának, maradiságának a rovására írják. Mosolyog vagy bosszankodik az *uraknak* ezen a *jobbágyok* érdekében való eleve reménytelen buzgólkodásán.

Pompás egészségügyi törvényeink vannak, s mégis nálunk a legáldatlanabbak a közegészségügyi viszonyok, mert például azt parancsolják a parasztnak kolera idején, hogy csak forralt vizet igyon, de hogy tegyen eleget a felszólításnak a mohácsi sokác, mikor ahol ő dolgozik, ott nincs más víz, csak dunai, s ivóedényre valót nem ad neki a munkaadója, aki karcú kristálypoharakból issza a pezsgőt« [75] Nagyszerű rendeletek kötelezik a tanyai magyart a higiénikus építkezésre, de nincs pénz tervrajzra, nincs pénze az engedélyre, nincs pénze a szigetelőre, s ha a disznóolat a háztól 30 méterre húzza fel, akkor az egész földjét felémésztí az udvara [76]. A »misera plebs contribuens« számára lé-

küzdhetetlen akadályoknak ezzel az aprólékos, erős reális érzékre valló rajzával adta értésükre írónk az uraknak, hogy a fenn és lenn világa annyira messze esik egymástól, hogy az az elmélet, amit fenn eszeinek ki, lenn sohasem válhat gyakorlattá. Azt is sejtette, hogy akik felül vannak, azok lényegében nem nagyon sokat törődnek az alul maradtakkal, s csak úgy hivatalból eszelték ki mindezeket, de fontos elfoglaltságaik közepette egyáltalán nem tekintik szívügyüknek a szerencsétlenek bajait [77].

Különösen a kultúra ügyét előmozdító szándékok hozták ki sodrából. Úgy látta, megtevesztő szemfényvesztés oly kulturális intézményeket hívni életre, melyekkel népünk nem tud mit kezdeni. Haszontalanoknak, elhibázottaknak tartotta ezeket, mert nem alkalmasak arra, hogy felébresszék népünkben a sorsa mostohasága miatt szunnyadó kulturális igényt. Ugyanis oly ismeretekkel árasztják el a népet, melyek iránt a maga sajátos viszanyai közepette nem érdeklődik [78]. S ha történetesen mégis érdeklődnék valami iránt, és a nagytudományú professzorokhoz fordulna felvilágosításért, hát legfeljebb a tisztelete növekednék irántuk, de a szavaikból nem okoskodhatnék. Mert sok mindent tudnak ők, de magyarul végképp nem tudnak. Sajnos, »Hermann Ottó, aki tudta, hogy kell a tudományt közkinccsé tenni értékének leszállítása nélkül, nem csinált iskolát« [79]. Mindezek a visszasságok abból erednek, hogy nagyságos, méltóságos és kegyelmes uraknak a kezében van a magyar művelődés ügye, akik mindenáron az úgynevezett »magas műveltséget« terjesztik, mégpedig tudományos nyelven, a nép azonban még a műveltség alapelemeit sem sajátította el. »Mi az ördögnek oda magasabb kultúra, ahol alacsonyabb sincs? Mit akarnak a népegyetemmel, ahol népiskola sincs?« [80]. Művelődéspolitikánk egyenesen mesterségesen tenyészti ki ezt az elkápráztatásra szánt kirakatműveltséget, de arra egyáltalán nincs gondja, hogy a népet megismertesse a műveltség alapelemeivel. Az alsófokú oktatást kétségbeejtő módon elhanyagolja [81]. A középfokú oktatástól visszariasztja a kis-emberek tehetséges gyerekeit [82], a felső-oktatásból meg a magas tandíjjal zárja ki őket [83].

Móra erejének javát a feudalizmus maradványai ellen vívott harc kötötte le vezércikkírói pályájának ebben az első szakaszában — de figyelemmel kísérte a gyors ütemben terjedő kapitalizmus jelenségeit is. Sajátos helyzetünk — a feudalkapitalizmus — magyarázza, hogy magatartása kétarcú vele szemben: egyidejűleg kívánja és kárhoztatja, mert előnyeiben még nem volt részünk, de hátrányaitól már szenvedtünk.

A természettudományok fellendülésével együttjáró ipari és kereskedelmi fellendülés alapozta meg a polgárságnak a haladásba vetett hitét. Ez a fellendülés egyaránt magában hordta a csíráját a minden eddiginél munkásabb békének és minden eddiginél gyilkosabb háborúnak. Móra azért becsülte a kisállamokat — Hollandiát, Dániát, Norvégiát, Svédországot — mert ezek megteremtették a munkás békét, s azért rettegett a nagyállamoktól, — Angliától, Németországtól —, mert gyilkos háborúra készültek [84].

Igazi polgár lévén, a természettudományokat többre tartotta, mint a szellemtudományokat. Úgy látta, hogy ezek a haladás zászlóvivői, s valószínűs apoteózist zengett róluk [85]. Most halált hordozó fegyvereket ková-

csolnak, de boldog élet forrását fakaszthatják fel varázsvesszejükkel [86]. Jelenünk alakulásában is nagy szerepük volt, jövőnk formálására pedig egyedül ezek hivatottak: rajtuk fog fölépülni az új világrénd [87].

A munkás béke eszméjének apostola a polgári haladás-gondolattól elteltén optimizmussal nézett a jövő elébe, bár hazájának sorsa kétségeket ébresztett benne. Itt alig volt valami nyoma annak, hogy működne a kapitalizmusnak a haladást biztosító lököerei. A természettudományt nálunk nem becsülték, a magyar nem használta fel eredményeit, hogy általuk urrá legyen a földjén, iparunk, kereskedelmünk csecsemőkorát élte. Ezért siettette, gyorsította volna a kapitalizálódás folyamatát.

»Csikós, gulyás, kanász, paprika, Marischka, fokosch s a villogó gatyá«: íme, a külföld csak e »specialitásokat« ismeri a magyar életből, s ezért tartja országunkat Barbáriának [88]. Írónk zokon veszi, hogy Nyugatnak csak ezek a feudális rekvizitumok ötlöttek szemébe, bár maga is lépten-nyomon fulladozik a feudalizmus áporodott levegőjétől. Népünk mentalitása nem haladta túl a középkori szintet, hogy kívánhatnánk hát tőle, hogy értéküknek megfelelően becsülje a természettudományokat? »Nálunk az orvosban még mindig nem a legnemesebb hivatás szolgáját látják elsősorban, hanem az üzért. A botanikusra, aki gyűjtőszelencével a hátán kutatni megy a virágok titkait, ujjal mutogatnak, mint a medvétáncoltatóra. A vegyésznek, aki csöndes műhelyében a föld, a csillagásznak, aki a mindenség összetételének titkait kutatja, boszorkánymester híre van« [89] Mennyire nekiörült, mikor arról értesült, hogy tervbe vették a Maros hajózhatóvá tételét [90], s mennyire fájt neki, hogy veszni hagyjuk a kissármási földgáz energiáját [91]. Már gyermekkorában szeretné megbarátkoztatni a magyart a természettudományokkal, hogy az új generáció ne legyen vak, érzéketlen irántuk [92].

Ez a természettudományok iránt tanúsított közöny velejárója iparunk és kereskedelmünk elmaradottságának. Egy pillantás a magyar társadalom rétegződésére meggyőz arról, hogy iparosainknak és kereskedőinknek igen csekély a száma a földműves parasztokéhoz képest. Azért van ez így, mert gazdálkodásunk a feudalizmus örökségeként még mindig agrikultúr-jellegű. Pedig: a tudást, ismereteket és leleményt kívánó iparűzés, a világító, szemhatárszélesítő és elmeköszörülő kereskedelem kelti a lélekben a kultúrszomjat, s ez adja meg a módot a kielégítésre [93]. Hiányzik nálunk a fejlett, erős polgárság, mert ennek gerince mindig az iparúzó és kereskedő réteg — ezért nincs talajuk a természettudományoknak sem. Az iparost meg a kereskedőt ezer meg ezer érdekszál fűzi ezekhez, s így érdeklődik irántuk. Nekünk valósággal átkunkká lett a bűzánk. »A hegyeink érce, a vizeink esése, az erdeink gazdagsága, a levegőnk balzsama, a folyamaink bősége, a fekvésünk kedvezése, a magyar faj zsenije, mind ő miatta marad méddön és kihasználatlanul« [94]. Az elmaradt feudális gondolkodás jele ez, melyet fejlett kapitalista gazdálkodásnak kell felváltania: pezsgő ipárnak és kereskedelemnek [95].

Ez a gyér és fiatal polgári réteg híjával volt a polgári öntudatnak; innen úrhatnomsága. Nálunk a polgár nem a benne rejlő emberi értékek kifejlesztésével akar egy fejjel magasabbra nőni a társainál — pedig demokrata szemmel nézve a dolgot ez az egyetlen hozzá illő módja az

emelkedésnek —, hanem a »nagyok«-nak tett szolgálatai elismeréséül, amiken leggyakrabban bizonyos számú obulusok értendők. Kitüntetések után áhitozik. Ez a rangkórság merőben középkori vonás benne. A latifundiumok urainak, a kiváltságosoknak a rendjébe akar tartozni, vagy legalábbis közelebb kerülni hozzá. Legtöbbet érőnek a főnemességet tartja, de ez után csak a legpénzesebbek vethetik magukat, a laposabb erszényűek csupán a nemesség után ácsingóznak. S ha nem tehetnek szert rá, megelégszenek holmi fityegővel, díszoklevéllel, titulussal is [96]. Valami bárgyú áhitattal tölti el a polgárt az a magatartás, amit a gentleman tanúsít. Pedig a magyar gentlemannak semmi köze az angol gentlemanhoz; a mi gentlemannunk karakterét a már züllésnek indult főnemesség és nemesség formálta ki — körülbelül a gáncsnélküli lovag pózában tetszelgő úri betyárságban határozódik meg az [97]. Az úri betyár minden kaszinóban feltalálható, körülrajongott, ünnepezt hősé a társaságnak, s a kaszinó morálkódexe az ő moráljához igazodva állapítja meg az úriság kritériumait, s akiben ezek nem találhatók, az irgalmatlanul kigolyóztatik a tagok sorából. Természetesen nem a kigolyózott »szerencsétlen sorsa« indítja meg ironiát, hanem az aggasztja, hogy a kaszinói becsületűgy nyomban közüggé lesz, s országszerte izgalmat kelt [98].

Ennek a ványadt polgári rétegnek nem voltak hagyományai, nem gyökeredzett lelkébe az apák, nagyapák örökségeként az az értékrend, mely a munkát mindennél többre becsüli. A szellemi munkát nem az erő kifejtés eredményessége szempontjából tartották értékesnek, hanem mert »úri foglalkozás«-nak tetszett; a testi munkát azonban mint »nem úri foglalkozást« megvetették. Így a kétkezi munkások helyzete egyáltalán nem javult, hanem romlott. A feudalizmus idején a földesúr a maga jobbágyát akár meg is ölhette, mert szinte tulajdona volt, s ezt a jobbágy maga is tudta. A kapitalizmus modern jobbágya is tudta, hogy ő senkinek sem törvény szerint való tulajdona, s éppen ezért emberségében alázták meg azok, akik úgy bántak vele, mintha birtokjogot gyakorolhatnának a személye fellett. Móra gombostűre tűzött egy pár kirívó esetet, bizonyoságául annak, hogy a testi munkát mily dehonesztálónak tartották. Nagy felháborodást keltett az, hogy néhány jogász pincérnek szegődött, hogy megélhessen, s hogy egy filozopter a nyári szünetre borbélysegédnek ajánlkozott. És csodájára jártak a tanító úrnak, »akiben volt bátorság arra, hogy a rövid diplomát egy tanoncbizonyítvánnyal toldja meg« [99]. S arról is írt egy vezércikket, hogy mint bánnak gazdái a kétkezi munkással. A cselédleánynak a tőke nemcsak az erejét szákmányolja ki, hanem az egész életét. »A munkáját, az önértetét, minden szabad idejét, az éjszakai álmát majd mindig — a becsületét nagyon sokszor«... [100].

A tőkének ezt az uralmát éppannyira embertelennek tartotta, mint a földbirtok uralmát — s ezért fordult szembe a kapitalizmussal. Határt nem ismerő nyereszkeskedés szelleme hatja át a pénzügyleteket lobonyolító intézeteket: a bankokat és a zálogházakat [101]. Az aranyéhségtől megmetyelvezett társadalom két sajátosan kapitalista bűnöző-típust termelt ki: a panamistát és a lutrizót. Az állam hivatalból üldözte ezeket, de vajmi kevés sikerrel, mert a panama és a lutri magában az államháztar-

tásban is jelentős szerepet játszó tényező volt. Az ország miniszterelnökére, Lukács Lászlóra rábizonyult, hogy közönséges panamista [102]. Időnként felszólalt az országházban egy-egy képviselő a búza-lutri meg a ló-lutri ellen, de eredménytelenül, mert ezek »állami szubvencióval fosztogató intézmények« [103]. Az erkölcsbomlasztó kapitalizmus oly nagyfokú ellenszenvet ébresztett benne, hogy felmentette erkölcsileg azt, aki a kapitalizmus szentesítette gonosz erkölcsökkel kerekedett fölébe a tőke hatalmasainak. »Le a kalappal ez előtt az ember előtt: az a borbély-legény, aki kétszázmillió frank erejéig be tudta csapni a világot, szédítő talentum. Ilyen messziről nézve mégis csak nagyon impozáns ennek a nincstelen embernek a hadjárata azok ellen, akiknek van« [104].

Ahogy a feudalizmus talaja a vidék, éppúgy a kapitalizmusé a város. A század elején a kapitalizálódási folyamat sodra a fővárosban volt a legerősebben érezhető. A tanyák, a falvak, de a legtöbb vidéki város lakói is káprázó szemmel nézték a főváros gyorsiramú világvárossá fejlődését, de egyben idegenkedéssel, gyanakvással, sőt ellenszenvvel, mert — Móra kedves kifejezésével élve — az egész ország, Budapestet kivéve, egy nagy majorság volt, s az itt meghonosodott, mezőgazdaságon alapuló hagyományos életformától az ipar és kereskedelem kitermelte új életforma merőben különbözött. Így a kapitalizmus térhódításának velejárója, a város és falu ellentéte nálunk a főváros és a vidék ellentétévé módosult. Ez az ellentét érzelmileg is kifejezésre jutott; Budapest büszke volt »fővárosiasságára« — urbanitására — az ország többi része meg szégyenkezhetett a »vidékiességén« — rusztikusságán — úgyhogy a fővárosiasság fogalma melioratív, a vidékiességé pedig peioratív színezetűvé lett. Természetesen volt valóságalapja ennek a megkülönböztetésnek, mert a vidék nemcsak abban maradt el a fővárostól, hogy nem volt számbavehető ipara és kereskedelme, hanem műveltség dolgában is. Az iparosok és kereskedők zöme Pesten telepedett meg, s ezek már foglalkozásuknál fogva fogékonyabbak voltak a kultúra iránt, mint a vidék földművelő lakossága. Pesten tehát nagyobbak voltak a kultúrigények, mint vidéken; a tehetségüket érző művészek és tudósok az ország minden részéből Pestre tódultak, s vidéken legtöbbször csak a selejtese maradt; a kulturális intézmények Pesten halmozódtak fel, a vidéknek alig jutott belőlük. Ez a szintkülönbség már magában is egészségtelen jelenség volt, s mert érzelmileg is hangsúlyozták, ez annak a veszélyét rejtette magában, hogy Pest és a vidék annyira elszakad egymástól, hogy alkalmadtán könnyen szembefordítható lesz egymással. S ez később be is következett.

A vidéken kibontakozó művész vagy tudós sokkal nehezebb helyzetben volt, mint a fővárosi. Hatalmas önbizalom és tehetség kellett ahhoz, hogy lassan-lassan eloszlathassa a mértékadó fővárosi köröknek vidékiessége felől táplált előítéletét, amiből ezek már pusztán érdekvédelmi okból is nehezen engedtek. Ha nem is érezte magát alacsonyabbrendűnek, sokszor csupán helyzetüknél fogva »magasabbrendű« pályatársainál, akkor is kisebbségi érzés fészkelődött a lelkébe, úgy hogy képtelen volt azt a bizonyos fővárosiasságot elfogultság nélkül, tárgyilagosan megítélni. A fiatal Móránál ez a kisebbségi érzés önmagát rejtve abba a hetyké, fitymáló pózba búvik, melyet nyomban felölt, ha Pesttel

hadakozik. Azzal gyanúsítja meg a Morris Rosenfeld amerikai költő meghallgatására összegyűlt pesti közönséget, hogy nem is költészetének a varázsára sereglett egybe, hanem a szenzáció vonzotta, és »úgy bámulja meg őt, mint megbámulná azt a Párizsban mutogatott embermajmot, akinek állítólag gorilla volt az apja és maláj asszony az anyja [105]. A pesti emberről csak annyi jót tud mondani, hogy ha már Dózsa korában is lett volna ez a species, »akkor a magyar história tán nem ismeri a parasztlázadást. Beléptidő mellett nézte volna a rákosi tábornok, és szétkergette volna a viceivel. Mert egyéb nem telik tőle« [106]. Lehetetlen észre nem venni, hogy ezekben az epés szellemességekben több az epe, mint a szellem. S az is látható, hogy nem valami személyes ok készteti őt erre a rosszmájúskodásra, hanem nagyon is személytelen valami: az a bizonyos »fővárosiasság«, minek a nimbuszát nem árt egy kissé megkérdőjelezni.

Néha az erkölcsbíró méltóságteljes talárjába burkolózik ez a kisebbségi érzés, s úgy mondat vele ítéletet a bűnökbe merült modern Sodoma és Gomora felett. Mert Budapesten éppen olyan nagy a romlottság, mint ezekben a bibliai városokban, melyeket tüzesóval pusztított el az Úr — vagy talán még nagyobb, olyan, mint Océániában volt, ebben a mesés világrészben, melynek el kellett süllyednie, mert ahogy a krónikás mondja: »szép asszonyai már nem tudtak pirulni, s emberei már elfelejtették, mi a szemérem« [107].

Nem véletlen az, hogy az *erkölcsiség* nevében hirdetett keresztes hadjáratot Budapest *műveltsége* ellen, mert a főváros büszkén hangoztatott *kultúrfölényével* a vidék a maga *morális felsőbbbségére* hivatkozott. Így alakult ki az a tévhit, mintha a műveltség szükségképpen együttjárna az erkölcstelenséggel, az erkölcsösség pedig a műveletlenséggel. Hogy azután mi volt a talmi csillogás ebben a kultúrfölényben, s mi volt az iskolamesteries merevség ebben a morális felsőbbbségben, ennek a fejtegetésére itt nincs terünk. Azok a nyugati eszmeáramlatok, melyek a kultúrcentrumunkba ömlöttek bele — a kultúrperifériákra csak cseppjei hulltak, de menten beleivódtak a homokba — a bomló kapitalizmus eszmeáramlatai voltak, tagadhatatlanul sok erkölcsi iszapot hordoztak magukkal, s írónk animozitással telve Pest iránt, nem válogatta külön a gyöngyszemeket a hordaléktól. A fővárosi műveltséget azonosnak vette az erkölcstelenséggel. Ez az animozitás nem egyedül a vidéki intellektuel jogos, de kóros kisebbségi érzéséből fakadt, volt egy más forrása is: a hasznavehetetlenné ócskásodott negyvennyolcas ideológiából magabaszított hazafiság. Ezen még legtisztább formájában is kiütöközték a sérelmi politika nyomai: őrző, óvó hazafiság volt, sérelemnek fogta fel a magyarságot ért idegen hatásokat is.

Az ország fővárosa volt a nyugatosság tűzfészke, s már ez is elég lehetett írónknak ahhoz, hogy gyanakvó szemmel nézze. Pedig ő is sóvárgott Nyugat után, s szerette volna meghonosítani azt a nyugatot, »ahol a nagy emberek és nagy eszmék teremnek, és olyan kis emberek, akik elbírók a nagyokat is, s maguk is megnövekszenek az eszmék terhe alatt« —, de úgy látta, hogy az a Nyugat, amit mi ültettünk át, egészen más. Orfeumok és kártyajátékok, ostoba divat, a lebujok és bukott nők nyelvét majmoló társalgás, anarchikus eszmék, de filozófiai mag nélkül, torz

irodalom, a nyilvánosházak tükrévé lett színház. Lehetséges-e, hogy amint ő írja, minálunk csak a szeméttelpe van annak a tömérdek hulladéknak, ami velejár a Nyugat óriási kultúrájával? Elvégre ez is igaz lehetne, ha nem volna bizonyítékunk arra, hogy nem választotta el az értékét az értéktelenségtől [108]. Tisztánlátását nyilván az zavarta meg, hogy Pesten, mint egy boszorkányüstben forrtak a »minden filozófiai mag nélkül való anarchikus eszmék,« hisz nőttön nőtt a demokraták, radikálisok és szocialisták mozgalma — az a mozgalom, melynek nemzetköziségétől hazafisága mindaddig visszariasztotta, míg el nem szakadt függetlenségi múltjától. Pest ennek a nemzetköziségnek a védőbástyája volt, s ez a tudat határozottan befolyásolta őt akkor, mikor az erkölcs mérlegére vetette műveltségét, és könnyűnek találta. Annál is inkább, mert ez a műveltség főbb gyökérszálaival a demokratizmus, radikalizmus és szocializmus talajába kapaszkodott. Legszembetűnőbb ez az elfogultság azokban az írásaiban, melyek irodalmunkkal foglalkoznak.

Főként az *Irodalompartolás* c. vezércikkből tűnik ki az, amit különben tétellel sohasem fogalmazott, hogy ti. véleménye szerint a modern irodalmi irányzatok külföldi eredetüknél fogva a magyar emberre vonzó exotikumként hatnak, s ezért veszedelmesek. Elidegenítik őt azoktól a magyar íróktól, akik e fertőzéstől mentek maradtak, s így végeredményben a hazafiságot ölik ki belőle. Ugyanaz a naívu önkényes logikai konstrukció ez, mellyel egyszer már találkoztunk. Morris Rosenfeld jiddis zsargon-költő adott elő verseiből, akit Móra nagyrabecsült, mert a szocialis nyomor szuggesztív erejű énekese volt. Tekintve, hogy Mórának egyetlen sornyi antiszemita ízű írása sincs, tekintve, hogy a proletársors neki magának is egyik legfőbb témája, szó sem lehet arról, mintha a babérjaiból akarna egy szemernyit elcsípni az amerikai költőnek. Mégis: fáj neki a telt ház, fáj neki a tomboló taps. Mert hol van az a mohó érdeklődés akkor, mikor jeles magyar költők lépnek a pódiumra? — nem pénzért, ki álmodna ilyen? — csak becsületből [110]. Ha Ady Endrére vagy fegyverbarátaira gondolna Móra, s az a részvétlenség háborítaná fel, mely az ő táboruknak jutott osztályrészül, megértenénk méltatlankodását. Az új csapáson haladókról azonban nem valami jó véleményem volt — s így a régi, kitaposott nyomon járó költők mellőzése miatt zsörtölődött, kik között egyetlen komoly tehetség sem akadt, és a hazafiatlanság vádját olvasta a közönség fejére azért, mert megelégedte már az epigonokat, kiknek magyarsága abban merült ki, hogy elzárkóztak Nyugat elől, — s azért, mert ez a közönség maga is Nyugatról felénk sodródó eszmék megszállottja volt. Tipikus példája ez annak, hogy ifjú fejjel mennyire a hegyvennyolcas hazafiságtól elvakítva nyilatkozott irodalmi kérdésekről.

E hazafiság rovására kell írunk azt is, hogy irodalmunknak ebben a forrongó korszakában, mikor az elfajult nép-nemzeti irányzatot friss nyugati irányzatok kezdték kiszorítani, ezeknek az úttörőiben csak a kivetni valót vette észre, az erkölcsi eltévelyedést. Azt, hogy elképzelése szerint nyugatosságuk miatt a hazafiatlanság fertőjébe merültek, oly főbenjáró bűnnek tartotta, ami mellett minden egyéb érték eltölpül, csak az értéktelenség lesz szembeszökőbbé. Az új és régi harcában alapjában véve a fővárosi és vidéki mentalitás ütközött össze egymással; az új hívei

a fővárosi vagy a velük szoros kapcsolatban álló írók, a régi védelmezői nagyobbára a vidéki írók voltak. Jellemző, ahogy Móra a fővárosi és vidéki irodalmat szembeállítja egymással. Petőfi nevére esküsznek — írja — azok, »akik becsületes vidéki porták ereszalji fecskéivel szeretnének dalolni, s vele takaródnak azok, akik a pesti kávéházak ablakából sóvárgó szemmel merednek a rothadt örömmel kínálkozó Nyugatra.«... Petőfi »nem naiv rimbeszedője a falusi idilleknek, nem cinikus filozófja a városi kalandoknak« [109]. Tehát egyfelől: kávéházablaki sóvárgás Nyugat rothadt örömeire, másfelől: becsületes vidéki porták természetessége; egyfelől: városi kalandok cinkos filozófiája, másfelől: falusi idillek egyszerűsége. Ezzel a megkülönböztetéssel köntörfalazás nélkül kimondta, hogy a fővárosi irodalom erkölcstelen, a vidéki irodalom pedig erkölcsös, s abból sem csinált titkot, hogy az ő szívéhez közelebb áll ez mint az. Megint élek a gyanúperrel, hogy amiről itt nem szól — gondolkodik ennek a vidéki irodalomnak legtöbbször felszínes és üres, merőben hangulati vagy még inkább stilisztikai, retorikai hazafiságára — ez a negyvennyolcas hazafiság, elsősorban ez vonzotta őt az epigonoknak, mint amilyen Pósa bácsi is volt, a költészetéhez. Kétségtelen, hogy erős morális beállítottságú egyéniség, s így biztosan megejtette lelkét a vidéki portáknak e költészet tükrében ellégiesített becsületessége is — de ha a csillogó hazafiság nem aranyozza meg ezt a költészetet, úgy hamarabb észrevette volna, hogy a becsületesség nem mindig, és nem szükségképpen falusi idill, s a falusi idill sokszor nem is becsületességet takar — és nem tartotta volna a vidéki irodalmat feltétlenül erkölcsösnek az idillikussága miatt, a fővárosi irodalmat pedig erkölcstelennek, már azért is, mert semmi idilli nincs benne. Erkölcstelen a fővárosi irodalom, mert ugyan mi jó jöhetne Szodomából és Gomorából — és Ady költészetének az értékelése nála annyira leegyszerűsödik, hogy egyetlen szóba tömöríthető: erkölcstelen. A bomlott ösztönök féktelen tobzódását éneкли meg, s ezzel éppúgy az emberben mélyre zárt vadállatot szabadítja fel, s biztatja ugrásra, mint azok a tudós fegyverbarátai, akik érveket kovácsolnak a bomlott ösztönök prédájává lett embertársaik megmentésére. »A túlfinomult szabadgondolkodók. A magyar ugarra tévedt ájróperek. Akik élethivatásuknak ismerik új barázdákat szántani ezen a nyomorult magyar ugaron, és vetni bele nyugateurópai bolond magot« [110]. Ezek a magyar ugarra tévedt »ájróperek« a *Huszádik Század* radikális gondolkodói — analitikusok, esztétikusok, filozófusok — s a velük egy húron pendülő költő: Ady Endre. Igaza lehetett Mórának abban, hogy féltette a társadalmat a börtönéből szabadult ösztönember lázadásától; igaza lehetett abban, hogy nekirontott a tudósoknak, amiért valamiféle alhumanizmussal elmosás a bűn és betegség határát; igaza lehetett abban, hogy Adyt megróttá, amiért a betegséget, illetve bűnt ültette a költészet trónusára — mindezekben igaza lehetett, mert a századvégi nyugati költészetnek ez az ösztönkultusza a kapitalista élet foszladozó rendjének bomlási terméke, méreg, miazma, még ha foszforeszkál is. (Annak a kérdésnek a fejtegetésére, hogy Ady ösztönkultusza és a nyugati költők ösztönkultusza egy lapon említhető-e, itt nincs terünk.) Abban azonban már nem volt igaza, hogy költészetének leglényegét ebben látta, s nem vette észre, hogy az egy egész világ, melynek ő csak egy darabjába

akaszkodott bele. Elvakultságára jellemző egy másik nyilatkozata, melyben kifejti, mit igényelne ő a költőtől, s mi az, amivel Ady kifizeti az olvasóját. A moderneknek — mondja — »az a szegény ember, aki az életnek külön hőroza a Homér hőseinél, a jajszo nélkül összeroskadó munkás, a vért köhögő tanító, a mosókonyha gőzébe belevakult mosóasszony: az ostoba állat, a buta barom. Mindaddig, míg a benne lakó megláncolt fenevad el nem szagadul, és nem öl, és nem köpköd föl az égbe. Mert akkor hős lesz belőle, az elnyomott emberiség nagy harcosá. A Nagy Lázadó, az Ős Kaján, a Lilakék Sárgaság, a Jövő Herepfedénye, és efféle ékes cífraság« [111] Ady költészetében gyakran feltör a láncaitól szabadult fenevad — ez ellen nem lehet szavunk —, de azon a hatalmas tablón, melyet költészeté elénktár, nem éppen a szociális nyomor színtöltja a legmegkapóbb-e? Hogy nem ötlött ez is Móra szemébe, éppen neki, akinek a társadalomszemlélete sokban rokon az övével, már most fiatalokorában is? Csak úgy lehet ez, hogy a radikálizmusnak és a szocializmusnak az ő hazafisága számára még akkor áthatolhatatlan közege előfödté előle a költőt. Ady a darabont Kristóffy oldalán harcolt a választójogért, s versei a Népszavában jelentek meg!

Különben Móra pályája első szakaszának legfőbb jellegzetességét szinte szimbólikus erővel példázza ez a »bús torna«. Mindaddig, míg csak ésszel fölébe nem kerekedett annak a merőben érzelmi hazafiságnak, ami a negyvenyolcas ideológia örökeként maradt reá, politikailag azokkal tartott együtt, akiket társadalomszemléletével már rég túlhaladt, s azokkal helyezkedett szemben, akiknek a társadalomszemlélete a legrokonabb volt az övével. Attól fogva, hogy a rajongást mérlegelés váltotta fel, a radikális ideológia teljes értékű harcosává lett. S ennek a metamorfózisnak eredményeként a *Szegedi Napló* is a függetlenségi ellenzék lapjából a radikális ellenzék lapjává alakult át.

JEGYZETEK:

(A jegyzetekben és a függelékben a következő rövidítéseket használok: Dm. = Dél-magyarország; M. H. = Magyar Hírlap; Sz. = Szeged; Sz. N. = Szegedi Napló; V. = Világ.)

- [1] *A mongoloidok* Sz. 1925. febr. 1. — *A politika ellen* Dm. 1928. febr. 26.
- [2] *Hamvazóra* Sz. 1924. márc. 5.
- [3] *A fenyőfa alatt* Sz. N. 1905. dec. 24.
- [4] *Hamvazóra* Sz. 1923. febr. 14.
- [5] Dm. 1929. febr. 10.
- [6] *Örökké!* Sz. N. 1903. márc. 15.
- [7] *Pro patria* Sz. N. 1912. szept. 29.
- [8] *Másvilági levél* Sz. N. 1906. jan. 19. — *Ami a Rákóczi törvényből hiányzik* Sz. N. 1906. okt. 24. — *A király fizetett* Sz. N. 1908. máj. 1.
- [9] *Hazugságok* Sz. N. 1904. júl. 12.
- [10] *A korponai országgyűléshez* Sz. N. 1905. nov. 24. — *A fenyőfa alatt* Sz. N. 1905. dec. 24. — *Amnesztia* Sz. N. 1907. jún. 11. — *Staats-vizit* Sz. N. 1910. máj. 13.
- [11] *Magyar göröngy* Sz. N. 1911. júl. 8.
- [12] *A kishatalmak* Sz. N. 1909. márc. 23.
- [13] *Ünnep* Sz. N. 1904. márc. 15.
- [14] *Petőfi napján* Sz. N. 1906. júl. 31.

- [15] *Legyünk suszterek...* Sz. N. 1911. szept. 15.
- [16] *Koronák a piacon* Sz. N. 1905. aug. 17.
- [17] *A dísz-gúnya* Sz. N. 1910. máj. 24.
- [18] *A cilinderes király* Sz. N. 1909. dec. 17.
- [19] »Ne komédiázzunk!« Sz. N. 1909. jan. 1. — *A dísz-gúnya* Sz. N. 1910. máj. 24. — *Sanyaróék* Sz. N. 1912. nov. 10.
- [20] »Ne komédiázzunk!« — Sz. N. 1909. jan. 1.
- [21] *Királyi ambíciók* Sz. N. 1913. márc. 30.
- [22] *A cár bújosik* Sz. N. 1906. szept. 28.
- [23] *Zsákba zárt szelek* Sz. N. 1906. aug. 14.
- [24] *Szegény királyok!* Sz. N. 1908. febr. 4.
- [25] *Éljen a demokrácia...* Sz. N. 1912. szept. 13.
- [26] *Született törvényhozók* Sz. N. 1909. okt. 2.
- [27] *A főtisztelendő állam* Sz. N. 1911. febr. 3.
- [28] *Lány a szekfűvel* Sz. N. 1914. máj. 17.
- [29] *Nemzeti demokrácia* Sz. N. 1910. máj. 28.
- [30] *A tinta-hal* Sz. N. 1913. jún. 1.
- [31] *Új bárók és osztálytanácsosok* Sz. N. 1905. febr. 25.
- [32] *A nagy herepfedény* Sz. N. 1913. jún. 7.
- [33] *Az ezerkettedik éj* Sz. N. 1908. jún. 26.
- [34] *A kinézer nevet* Sz. N. 1911. dec. 19.
- [35] *Új bárók és osztálytanácsosok* Sz. N. 1905. febr. 25.
- [36] *A holtak kabinetje* Sz. N. 1910. jan. 18.
- [37] *Nemzeti demokrácia* Sz. N. 1910. máj. 28.
- [38] *Krajcárok a sineken* Sz. N. 1912. jan. 27.
- [39] *Zérusok összege* Sz. N. 1913. dec. 25.
- [40] *Messiásvárás* Sz. N. 1903. dec. 25.
- [41] *Móra István: Édesapánk* M. H. 1935. febr. 10.
- [42] *Demokrata világ* Sz. N. 1907. jan. 19. — *Kristóffy felolvas* Sz. N. 1907. márc. 12.
- [43] *Sámson rókái* Sz. N. 1908. jan. 18.
- [44] *A király drótoztat* Sz. N. 1909. okt. 22.
- [45] *Csupa szent szabadság...* Sz. N. 1910. márc. 15.
- [46] *Zérusok összege* Sz. N. 1913. máj. 16.
- [47] *Zérusok összege* Sz. N. 1913. máj. 16.
- [48] *Tüzes nyelvek* Sz. N. 1904. máj. 22.
- [49] *Legyünk suszterek...* Sz. N. 1911. szept. 15.
- [50] *Csupa szent szabadság...* Sz. N. 1910. márc. 15.
- [51] *Demokrata-világ* Sz. N. 1907. jan. 19.
- [52] *Nemzeti demokrácia* Sz. N. 1910. máj. 28.
- [53] *Kristóffy felolvas* Sz. N. 1907. márc. 12.
- [54] *Nemzeti tudomány* Sz. N. 1907. dec. 13.
- [55] *Csupa szent szabadság...* Sz. N. 1910. márc. 15.
- [56] *Naívek klubja* Sz. N. 1910. nov. 11.
- [57] *Kristóffy felolvas* Sz. N. 1907. márc. 12.
- [58] *A Föld bosszúja* Sz. N. 1907. febr. 1.
- [59] *Óriási kacagás* Sz. N. 1912. máj. 25.
- [60] *Várjuk a csodát* Sz. N. 1913. márc. 9.
- [61] *Politikai paroxizmus* Sz. N. 1905. szept. 1. — *A kis-ember* Sz. N. 1911. márc. 24. — *Már megint egy olajcsöpp* Sz. N. 1912. máj. 5. — *A statárium-törvény* Sz. N. 1912. dec. 7. — *Tisza tiszteli a törvényt* Sz. N. 1914. ápr. 19. — *Új genezis* Sz. N. 1914. febr. 12.
- [62] *Van benne valami* Sz. N. 1906. júl. 27.
- [63] *A király drótoztat* Sz. N. 1909. okt. 22.
- [64] *A nemzet napja* Sz. N. 1913. márc. 15.
- [65] *Kurúzslók* Sz. N. 1913. márc. 15.
- [66] *Madácsy László: Móra Ferenc ismeretlen levelei* Tiszatáj, 1954. 211—229. 1.
- [67] *A nemzet napja* Sz. N. 1913. márc. 15.
- [68] *Krajcárok a sineken* Sz. N. 1912. jan. 27.
- [69] *Született törvényhozók* Sz. N. 1909. okt. 2.
- [70] *A király jókedvű* Sz. N. 1912. jún. 14.

- [71] *Nyolc fillérért* Sz. N. 1907. márc. 9. — *Egy halott* Sz. N. 1907. szept. 21. — *A Szép Mihály istene* Sz. N. 1911. márc. 17.
- [72] *Akié a föld, azé az ország* Sz. N. 1911. febr. 8.
- [73] *Mindent a katonának...* Sz. N. 1910. szept. 24.
- [74] *A Dreadnought* Sz. N. 1909. ápr. 9.
- [75] *Dózsa népe* Sz. N. 1913. szept. 14.
- [76] *Tanyai paloták* Sz. N. 1907. ápr. 12.
- [77] *Az igazságkereső* Sz. N. 1908. jún. 27.
- [78] *A népház meg a többi* Sz. N. 1907. máj. 14.
- [79] *Magyar tudomány* Sz. N. 1911. júl. 11.
- [80] *Méltóságos népművelés* Sz. N. 1913. okt. 17.
- [81] *Tanügy-e a kemence?* Sz. N. 1910. nov. 5.
- [82] *Legyünk suszterek...* Sz. N. 1911. szept. 15.
- [83] *Egy halott* Sz. N. 1907. szept. 21.
- [84] *A kishatalmak* Sz. N. 1909. márc. 23. — *A Dreadnought* Sz. N. 1909. ápr. 9.
- [85] *Köszöntő* Sz. N. 1905. aug. 27.
- [86] *A Dreadnought* Sz. N. 1909. ápr. 9.
- [87] *Köszöntő* Sz. N. 1905. aug. 27.
- [88] *A Tengerek Csikósa* Sz. N. 1908. júl. 14.
- [89] *Köszöntő* Sz. N. 1905. aug. 27.
- [90] *A Maros a kultúrában* Sz. N. 1902. aug. 14.
- [91] *A szent tűz* Sz. N. 1911. márc. 14.
- [92] *A baba* Sz. N. 1911. nov. 23.
- [93] *Lány a szekfűvel* Sz. N. 1914. máj. 17.
- [94] *Lány a szekfűvel* Sz. N. 1914. máj. 17.
- [95] *Májusi eső* Sz. N. 1914. máj. 14.
- [96] *Új bárók és osztálytanácsosok* Sz. N. 1905. febr. 25. — *Nemzeti demokrácia* Sz. N. 1910. máj. 28. — *A magyar nagybankok* Sz. N. 1913. ápr. 11. — *Díszpolgár ön?* Sz. N. 1913. dec. 19. — *A pléhgallér* Sz. N. 1908. aug. 23.
- [97] *Az elegáns betyár* Sz. N. 1910. szept. 29.
- [98] *Magyar glóbusz* Sz. N. 1912. márc. 1.
- [99] *Kettős kenyér* Sz. N. 1911. máj. 27.
- [100] *Mári lúgot ivott* Sz. N. 1913. ápr. 6.
- [101] *A magyar nagybankok* Sz. N. 1913. ápr. 11. — *Az igazságkereső* Sz. N. 1908. jún. 27.
- [102] *A tintahal* Sz. N. 1913. jún. 1.
- [103] *Szerencsejátékok* Sz. N. 1906. okt. 26.
- [104] *A bank-császár* Sz. N. 1908. márc. 28.
- ✓ [105] *Irodalompártolás* Sz. N. 1908. okt. 16.
- [106] *Dózsa népe* Sz. N. 1913. szept. 14.
- ✓ [107] *Oceánia* Sz. N. 1908. febr. 21.
- ✓ [108] *A hódító Nyugat* Sz. N. 1909. szept. 7.
- ✓ [109] *Petőfi napján* Sz. N. 1906. júl. 31.
- ✓ [110] *A tigrisvadász* Sz. N. 1909. jan. 8.
- ✓ [111] *A tigrisvadász* Sz. N. 1909. jan. 8.

FÜGGELÉK:

Mutatványként közlöm itt készülő kötetemnek (Móra Ferenc, a vezércikkíró) első és második fejezetét. Móra vezércikkírói tevékenysége teljességgel ismeretlen nemcsak a nagyközönség, hanem az irodalomtudomány előtt is. Az a néhány vezércikk, mely az *Ezek az évek* c. kötetben jelent meg, gazdag termésének alig egy tizenötödét foglalja magában, s minden egyes darabja vezércikkírói pályájának második vagy harmadik szakaszából való. Én itt az ez ideig felderítetlen első, 1902–1913-ig tartó szakaszáról próbáltam meg vázlatos képet festeni, mégpedig azoknak a vezércikkeknek alapján, melyeket legtöbbször névtelenül és jeltelenül írt a Sz. N.-ba. Fejtegetéseimben azokra a vezércikkekre támaszkodtam, melyeket a *Jegyzetek*-ben felsoroltam; ezek közül azonban csak

egy van olyan (*Pro patria*: Sz. N. 1912. szept. 29.), melyet alá is írt — a többi anonim írása. E kiadvány természete nem engedi meg azt, hogy aprólékos okfejtéssel igazoljam, »miszerint« ezek kivétel nélkül a Móra kezemunkája, arról azonban, legalábbis nagy vonalakban tájékoztatnom kell az olvasót, hogy mily érvek alapján hiszem és vallom ezeket Móráéinak.

1. A vezércikk egy csoportját sikerült Móra egyéb szignált darabjaihoz kapcsolnom, s ha valaki vesz magának annyi fáradságot, hogy összeveti a »cégjegyzett« írást a hozzá szorosan tapadó »anonim« írással, saját szemével győződhet meg róla, hogy a kettő egyazon tollból eredt.

a) Legegyszerűbb a dolgunk abban az esetben, ha a két írás egymásnak variánsa. Ilyenek:

anoním vezércikk	szignált cikk
Szerencsejátékok Sz. N. 1906. okt. 26. Egy halott Sz. N. 1907. szept. 21. A kis-ember Sz. N. 1911. márc. 24.	Lovakról Sz. N. 1906. jún. 3. Tót Jánosék Sz. N. 1905. dec. 25. Szegénység dicséreti Sz. N. 1905. szept. 8.

b) Bonyolultabb a helyzet akkor, ha a két szöveg közt nem ily nagymérvű az egyezés, s az anonim írás csupán egyes elemeiben vezethető vissza a szignált írásra. A változtatás nélkül vagy némi változtatással átvett szórvány mondatok vagy összefüggő mondatok, a gondolatmenet azonossága vagy hasonlósága, az eszmei mondanivaló, a téma közössége, a motívumok, a szimbólumok azonossága — ilyenkor ezek a legmegbízhatóbb áruló jelek, különösen, ha mint az e csoportba tartozó darabok valamennyienél, nem szórványosan, hanem csoportosan tűnnek élénk. S mindezeket túl és előtt: az egy szerzőre valló stílus.

Sok anonim vezércikk közvetlenül visszavezethető valamely szignált cikkre:

anoním vezércikk	szignált cikk
Örökké! Sz. N. 1903. márc. 15. Tüzes nyelvek Sz. N. 1904. máj. 22. Hazugságok Sz. N. 1904. júl. 12. Új bárók és osztálytanácsosok Sz. N. 1905. febr. 25. Koronák a piacon Sz. N. 1905. aug. 17. A fenyőfa alatt Sz. N. 1905. dec. 24. A Föld bosszúja Sz. N. 1907. febr. 1. Sámson rókái Sz. N. 1908. jan. 18. »Ne komédiázzunk!« Sz. N. 1909. jan. 1. A Dreadnought Sz. N. 1909. ápr. 9. Mindent a katonának... Sz. N. 1910. szept. 24. Magyar göröngy Sz. N. 1911. júl. 8. A baba Sz. N. 1911. dec. 23. Eljen a demokrácia Sz. N. 1912. szept. 13. A nagy herepfedény Sz. N. 1913. jún. 7. Kuruzslók Sz. N. 1913. jún. 20. Hamvazóra Sz. 1923. febr. 14.	Petőfi napján Sz. N. 1902. júl. 31. Spiritus sanctus Sz. N. 1911. jún. 4. Évfordulón Sz. N. 1903. szept. 27. Új bárók Sz. N. 1913. júl. 6. A levélszekrényből Sz. N. 1904. jún. 17. Angyalok hetében Sz. 1923. dec. 19. A krák V. 1923. okt. 5. Szilánkok Sz. N. 1906. szept. 16. A krák V. 1923. okt. 5. A mennydörgő gyíkok M. H. 1927. aug. 7. A mennydörgő gyíkok M. H. 1927. aug. 7. Boldog magyar göröngy M. H. 1927. febr. 20. Haragszom a Jézuskára Sz. N. 1912. dec. 25. Eljen a demokrácia! Sz. N. 1911. dec. 10. Herepfedény Sz. 1923. jan. 31. Magyar fölségsértések Sz. N. 1913. febr. 9. Hamvazóra Sz. 1924. márc. 5.

Akadnak oly anoním. vezércikkek is, melyek nem közvetlenül, hanem közvetve, egy vagy több más anoním vezércikk közbeiktatásával kapcsolhatók Móra valamely szignált írásához, mégpedig az alábbiak:

szóban forgó anoním vezércikk	közbeiktatott anoním vezércikk	szignált cikk
Messiásvárás Sz. N. 1903. dec. 25.	1. <i>Messiásvárás</i> Dm. 1925. dec. 25. 2. <i>Messiásvágy</i> Sz. N. 1904. dec. 25. 3. <i>A fenyőfa alatt</i> Sz. N. 1905. dec. 24.	<i>Angyalok hetében</i> Sz. 1923. dec. 19.
Ünnep Sz. N. 1904. márc. 15.	1. <i>Örökké!</i> Sz. N. 1903. márc. 15.	<i>Petőfi napján</i> Sz. N. 1902. júl. 31.
<i>A hódító Nyugat</i> Sz. N. 1909. szept. 7.	1. <i>A rossz vidék</i> Sz. N. 1912. júl. 20. 2. <i>Peleskei nótárius</i> Dm. 1925. jún. 6. 3. <i>Királykérdés és vidéki intelligencia</i> Sz. 1923. márc. 4.	<i>Nemzetünk fehér elefántja</i> M. H. 1927. okt. 23.
<i>A nemzet napja</i> Sz. N. 1913. márc. 15.	1. <i>Ünnep</i> Sz. N. 1904. márc. 15.	<i>Petőfi napján</i> Sz. N. 1902. júl. 31.
<i>Királyi ambíciók</i> Sz. N. 1913. márc. 30.	1. <i>Ej, ez az Alfonz!</i> Sz. N. 1919. aug. 24. 2. <i>A munkakirály</i> Sz. 1923. jan. 3.	<i>Levél egy kibújdósott király után</i> M. H. 1931. ápr. 19.
<i>A politika ellen.</i> Dm. 1928. febr. 26.	1. <i>Hamvazóra</i> Sz. 1923. febr. 14.	<i>Hamvazóra</i> Sz. 1924. márc. 5.

c) Akadtam oly névtelen vezércikkre is, mely sem egészében, sem részleteiben nem származtatható le meggyőzően Móra valamely névvel jelölt cikkéből, mégis, egyéb okok alapján, szorosan hozzáfűzhető. Így:

anoním vezércikk	szignált cikk
Az ezerkettedik éj Sz. N. 1908. jún. 26.	Vége az ezeregy éjszakának... Sz. N. 1907. jan. 13.

A *Vége az ezeregyéjszakának* a lap *Máról-holnapra* c. állandó rovatában jelent meg Csipke jelzéssel, s *Az ezerkettedik éj*, amint már a címe is mutatja, ennek a továbbszövése. Az a perzsa alkotmány születéséről, ez pedig kimúlásáról szól.

2. A szegedi Somogyi-könyvtár birtokában lévő *Szeged* c. napilap 1923. évfolyama első kötetének előzéklapján ez a bejegyzés olvasható: „Az egyes vezércikkek alá Móra Ferenc saját feljegyzései alapján írtam oda a nevét, mint szerzőt. Szeged, 1924. VII. 12. dr. Szalay József, a Dugonics Társaság elnöke.” A Szalay által Móraénak szignált Szeged-beli vezércikkek valamennyiét alapos stíluskritikai vizsgálatnak vettem alá, s kétségtelen bizonyosságaim vannak arra nézve, hogy valóban mindnek Móra a szerzője. Ugyanennek a kéznek, tehát Szalay kezének a bejegyzésével a szegedi Somogyi könyvtár tulajdonát képező *Szegedi Naplónak* egyes évfolyamaiban is találkozunk; annak több névtelen vezércikke vagy egyéb közleménye alá írta oda Móra Ferenc nevét. Így a *Már megint egy olajcsöpp* c. vezércikket is (Sz. N. 1912. máj. 5.) teljesen indokoltan, mint Móraét tartja számon. Ez s az a néhány alábbi névtelen vezércikk, mely vagy a maga egészében, vagy részleteiben megegyezik azokkal a vezércikkekkel, melyeket Szalay mint Móra-vezércikkeket tartott nyilván, alkotják a vezércikkek második csoportját:

anoním vezércikk	közbeiktatott anoním vezércikk	Szalay által szignált cikk
<i>Krajcárok a síneken</i> Sz. N. 1912. jan. 27.		<i>Krajcárok a síneken</i> Sz. 1924. jún. 22.
<i>Óriási kacagás</i> Sz. N. 1912. máj. 25.	1. <i>Zajos derűtség</i> Sz. N. 1914. febr. 22.	<i>Zajosan derülnek</i> Sz. 1923. márc. 2.

3. A vezércikkek harmadik csoportját csak egy írás képviseli. Ide különben azok tartoznak, melyek, hogy úgy mondjam, tárgyi bizonyítékokkal is szolgálnak a szerzőjüket illetően. A *Legyünk suszterek...* c. vezércikk (Sz. N. 1911. szept. 15.) írója azt állítja, hogy az emberi nyomorúság dantei méreteiről csak annak lehet fogalma, aki ott volt az adókvető bizottság ülésein. Tudjuk, hogy Móra újságíróskodásának első évében hivatalból vett részt ezeken az üléseken, mert szerkesztője őt bízta meg azzal, hogy írjon tudósítást ezekről — s így a szóban forgó vezércikk minden bizonyítás nélkül is az övének tekinthető.

4. A névtelen s jeltelen vezércikkek negyedik csoportját ez ideig még nem sikerült társítanom Móra szignált cikkeivel. Más, szintén anoním vezércikkekkel azonban egykönnyen összehasonlítottak, mert vagy egészükben, vagy elemekben egyezést mutattak azokkal. Ezek a megfelelések annyira rikítóak, hogy nehezen feltételezhető az, mintha X újságíró Y újságírónak az elmeszüleményét ily otromba módon plagizálta volna, annál kevésbé, mert a Sz. N.-nak s a Dm.-nak a redakciójában országos viszonylatban is kiváló, a renoméjukra sokat adó újságírók dolgoztak. A pár-darabok tehát egy kézre utalnak, s a stílkritikai

elemzés eredményeként azt is kimondhatjuk, hogy Móra kezére. Ez esetben döntő fontosságúak a stilkritikai bizonyítékok, de ezeken kívül az is bizonyító erejű, hogy a Sz. N. huszonegy (1902—1922), a Sz. négy (1922—1925), s a Dm. tíz (1925—1934) évfolyamában főként a stilkritikai szempontból Mórara valló vezércikkekre jellemző ez a *bokrosodás*, azaz ezek között fölöttébb sok olyan van, melyek mind eszmeileg, mind formailag szorosan összetartoznak, s mintegy családokba rendeződnek. Ha figyelembe vesszük azt, hogy e »bokrosodás« a Móra cégjegyével ellátott íráskörében is észlelhető, akkor egyenesen sajátos munkamódszernek következményeként kell felfognunk e jelenséget. Par excellence újságíró volt, mégpedig gyorsan és sokat dolgozó újságíró, s nagy termékenységének egyik titka éppen az, hogy igen gyakran »plagizálta« önmagát. Új írásaiba sokszor dolgozta bele, hol egészében, hol elemeiben a régi írásait is. E tényt most itt minden értékeléstől menten, pusztán mint tényt említem, azt okolva meg vele, hogy, miért tekintem magát a bokrosodást is a Móra szerzősége mellett szóló érveknek.

Az e csoportba tartozó vezércikkek a) szinte egészükben közvetlenül visszavezethetők egymásra; b) egyes elemeikben közvetlenül vezethetők vissza egymásra; c) csakis újabb vezércikkek közbeiktatásával társíthatók egymással; d) Móra egyéb szignálatlan írásához kapcsolhatók hozzá.

a) *Szinte egészükben megegyező vezércikkek:*

anoním vezércikk	társul	anoním vezércikk
<i>A Maros a kultúrában</i> Sz. N. 1902. aug. 14.		<i>Az öreg csavargó</i> Sz. N. 1913. máj. 17.
<i>Van benne valami</i> Sz. N. 1906. júl. 27.		<i>Fejedelmek összeesküvése</i> Sz. N. 1912. jún. 16.
<i>A király fizetett</i> Sz. N. 1908. máj. 1.		<i>A szolgákat megfizetik</i> Sz. N. 1913. febr. 2.
<i>A Tengerek Csikósa</i> Sz. N. 1908. júl. 14.		<i>A Tengerek Csikósa</i> Sz. N. 1913. aug. 2.
<i>A kishatalmak</i> Sz. N. 1909. márc. 23.		<i>A hamupipókék</i> Sz. 1923. szept. 16.
<i>Kettős kenyér</i> Sz. N. 1911. máj. 27.		<i>Diploma, pemzli, kalapács</i> Sz. N. 1912. szept. 8.
<i>A király jókedvű</i> Sz. N. 1912. jún. 14.		<i>Pünkösdi ajándék</i> Sz. N. 1913. máj. 11.
<i>Sanyaróék</i> Sz. N. 1912. nov. 10.		<i>A téns diurnisták</i> Sz. N. 1911. márc. 3.
<i>A magyar nagybankok</i> Sz. N. 1913. ápr. 11.		<i>A revolver-kölcsön</i> Sz. N. 1913. okt. 24.
<i>Zérusok összege</i> Sz. N. 1913. máj. 16.		<i>Erős láb kell ide</i> Sz. N. 1912. márc. 23.
<i>Méltóságos népművelés</i> Sz. N. 1913. okt. 17.		<i>Méltóságos népművelők</i> Sz. N. 1911. okt. 31.
<i>Ne politizáljunk?</i> Dm. 1929. febr. 10.		<i>Politizálni kell!</i> Sz. N. 1917. febr. 10.

b) *Egyes elemeikben megegyező vezércikkek:*

anoním vezércikk	társul	anoním vezércikk
<i>Köszöntő</i> Sz. N. 1905. aug. 27.		<i>Köszöntő</i> Sz. N. 1910. szept. 27.
<i>Petőfi napján</i> Sz. N. 1906. júl. 31.		<i>Petőfi második temetése</i> Sz. 1923. aug. 1.
<i>Nemzeti tudomány</i> Sz. N. 1907. dec. 13.		<i>Nemzeti tudomány</i> Sz. N. 1909. szept. 13.
<i>A tigrisvadász</i> Sz. N. 1909. jan. 8.		<i>Nincsenek többé bűnösök</i> Sz. N. 1911. márc. 7.
<i>Tanügy-e a kemence?</i> Sz. N. 1910. nov. 5.		<i>A kődmön-gomb</i> Sz. N. 1908. nov. 27.
<i>Új genezis</i> Sz. N. 1914. febr. 12.		<i>Új genezis</i> Sz. 1923. jún. 10.
<i>Májusi eső</i> Sz. N. 1914. máj. 14.		<i>Ófaisége, a Fagy</i> Sz. N. 1913. ápr. 15.
<i>Lány a szekfűvel</i> Sz. N. 1914. máj. 17.		<i>Avenam non</i> Sz. N. 1913. máj. 4.

c) Közbeiktatással társítható vezércikkek:

anoním vezércikk	anoním vezércikk közbeiktatásával társul	anoním vezércikkhez
<i>Az elegáns betyár</i> Sz. N. 1910. szept. 29.	1. <i>A Józsi</i> Sz. N. 1913. jan. 26.	<i>Az úri ember</i> Sz. 1923. okt. 12.

d) Más műfajú írással társítható vezércikkek:

anoním vezércikk	társul	egyéb műfajú anoním írással
<i>Tanyai paloták</i> Sz. N. 1907. ápr. 12.		<i>Krudélis törvény</i> Sz. N. 1903. febr. 19.

5. Végül az ötödik csoportot azok a vezércikkek alkotják, melyeknek szerzőjéül csupán stílkritikai megfontolások alapján tarthatni Mórát. E csoportba az alábbiak tartoznak:

Politikai paroxizmus Sz. N. 1905. szept. 1.
A korponai országgyűléshez Sz. N. 1905. nov. 24.
Másvilági levél Sz. N. 1906. jan. 19.
Zsákba zárt szelek Sz. N. 1906. aug. 14.
A cár bújdosik Sz. N. 1906. szept. 28.
Ami a Rákóczi törvényből hiányzik Sz. N. 1906. okt. 24.
Demokrata-világ Sz. N. 1907. jan. 19.
Nyolc fillérért Sz. N. 1907. márc. 9.
Kristóffy fölolvás Sz. N. 1907. márc. 12.
A népház, meg a többi Sz. N. 1907. máj. 14.
Amnesztia Sz. N. 1907. jún. 11.
Szegény királyok! Sz. N. 1908. febr. 4.
Oceánia Sz. N. 1908. febr. 21.
A bank-császár Sz. N. 1908. márc. 28.
Az igazságkereső Sz. N. 1908. jún. 27.
A pléhgallér Sz. N. 1908. aug. 23.
Irodalompártolás Sz. N. 1908. okt. 16.
Született törvényhozók Sz. N. 1909. okt. 2.
A király drótoztat Sz. N. 1909. okt. 22.
A cilinderes király Sz. N. 1909. dec. 17.
A holtak kabinetije Sz. N. 1910. jan. 18.
Csupa szent szabadság... Sz. N. 1910. márc. 15.
Staats-vizit Sz. N. 1910. máj. 13.
A disz-gúnya Sz. N. 1910. máj. 24.
Nemzeti demokrácia Sz. N. 1910. máj. 28.
Naivok klubja Sz. N. 1910. nov. 11.
A főtisztelendő állam Sz. N. 1911. febr. 3.
Akié a föld, azé az ország Sz. N. 1911. febr. 8.
A szent tűz Sz. N. 1911. márc. 14.
A Szép Mihály istene Sz. N. 1911. márc. 17.
Magyar tudomány Sz. N. 1911. júl. 11.
A kinézer nevet Sz. N. 1911. dec. 19.
Magyar glóbusz Sz. N. 1912. márc. 1.
A statárium-törvény Sz. N. 1912. dec. 7.
Várjuk a csodát Sz. N. 1913. márc. 9.

Mári lúgot ivott Sz. N. 1913. ápr. 6.
A tintahal Sz. N. 1913. jún. 1.
Dózsa népe Sz. N. 1913. szept. 14.
Diszpolgár ön? Sz. N. 1913. dec. 19.
Tisza tiszteli a törvényt Sz. N. 1914. ápr. 19.
A mongoloidok Sz. 1925. febr. 1.

* *

Hely szűke miatt itt nem tehettem egyebet, mint hogy röviden válaszoltam, mily természetű érvek alapján tartom Móráéinak azokat a névtelen és-jeltelen vezércikkeket, melyeknek alapján megrajzoltam vezércikkírói pályájának első szakaszát. Ha a tudományos közvélemény esetleg néhány vezércikket illetően kétségbevonná az ő szerzőségét, akkor majd megkísérlem részletesen is feltárni a szóban forgó darabokra vonatkozó bizonyítékaimat. Elvégre a legnagyobb elővigyázatosság mellett is megeshetett, hogy egy-egy kakukfiókát édes gyerekeknek néztem. S ha kiderül, hogy itt-ott tévedtem, munkám akkor sem volt haszontalan, mert e tévedés nélkül rejtve maradt volna az igazság.

МОРА ФЕРЕНЦ — КАК ПИСАТЕЛЬ ПЕРЕДОВЫХ СТАТЕЙ

Л. Байда

Деятельность Мора Ференца как писателя передовых статей совершенно непознана не только перед публикой, но и перед писателями-журналистами. Автор показывает здесь первую и вторую главу своего труда, находящегося ещё под печатью и имеющего заглавие: «Мора Ференц как писатель передовых статей». Результатом многолетнего исследования автора является то, что сегодня мы уже определенно можем установить, которые из передовых статей газет «Сегеди Напло», «Сегед», «Дельмадьярорсаг», «Вилаг» и «Мадьяр Хирляп» могут считаться работой Мора. Большую часть своих передовых статей он опубликовал анонимно и без всякого знака в вышеуказанных газетах и таким образом автору приходилось путём точного стилокритического и филологического анализа установить какую часть этого громадного материала передовых статей, которые были напечатаны в этих газетах, можно принимать без сомнения Мора Ференцу. О своих исследованиях автор здесь конечно не мог подробно доносить, но в приложении в широких чертах он ориентирует читателя об этом, что показанные в первых главах тома передовые статьи на основании каких доводов он считает работой Мора.

Первая глава освещает отношение Мора к политике в общих чертах. Он рассеивает то ошибочное мнение, которое даже и сегодня появляется то здесь, то там, будто Мора принадлежал к аполитичным писателям. Писать передовые статьи — значит заниматься политикой — как бы мог бы быть аполитическим тот писатель, который в течение тридцати лет прямо забаливал левые гражданские газеты передовыми статьями. Вторая глава — схематичная картина первого этапа деятельности Мора (с 1903 до 1913) как автора передовых статей, показывает тот интересный путь вместе с его поворотами, в начале которого он боролся в броне идеологии независимости сорок восьмого года, а в конце он выступает борцом идеологии гражданского радикализма и он является одним из самых характерных творцов венгерской литературы двадцатого века.

FERENC MÓRA, DER VERFASSER VON LEITARTIKELN

VON

L. VAJDA

Ferenc Móra ist als Verfasser von Leitartikeln nicht nur dem Publikum, sondern auch den Fachleuten völlig unbekannt. Der Verfasser gibt in seinem Artikel das erste und zweite Kapitel seines in Vorbereitung befindlichen Buches über Ferenc Móra, den Verfasser von Leitartikeln. Als Resultat mehrjähriger Forschungen des Autors kann heute schon als beinahe ganz sicher angenommen werden, welche Leitartikel der Zeitungen Szegedi Napló, Szeged, Délmagyarország, Világ und Magyar Hírlap von Móra stammen. Es wurden nämlich die meisten seiner Leitartikel in den obigen Blättern ohne Namen oder Zeichen publiziert, und so mußte der Verfasser durch mühsame, bis ins kleinste gehende stilkritische und philologische Analyse entscheiden, welche der vielen ohne Namen oder Zeichen erschienenen Leitartikel ohne Zweifel Móra zugeschrieben werden können. Im Rahmen seines Artikels konnte der Verfasser natürlich nicht ausführlich über seine Untersuchungen berichten, er mußte aber im Anhang den Leser wenigstens in großen Zügen darüber aufklären, auf Grund welcher Argumente er die im ersten und zweiten Kapitel benützten Leitartikel als Moras Werke anerkennt.

Das erste Kapitel beleuchtet Moras Verhältnis zur Politik im allgemeinen; es zerstreut den heute immer noch hie und da auftauchenden Irrglauben, daß Móra zu den apolitischen Schriftstellern gehöre. Leitartikel zu schreiben bedeutet zu politisieren. Wie könnte derjenige Schriftsteller apolitisch sein, der dreißig Jahre hindurch eine wahre Flut von Leitartikeln für linksgerichtete bürgerliche Zeitungen geschrieben hat? Das zweite Kapitel ist ein skizzenhaftes Bild der erster Periode seiner Laufbahn, von 1902 bis 1913. Es zeigt uns den spannenden, interessanten Weg mit seinen eigentümlichen Schwenkungen, am Anfang dessen er noch mit den Waffen der achtundvierziger Unabhängigkeitsideologie kämpft, an dessen Ende aber der charakteristische schaffende Künstler der ungarischen Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts schon als Vorkämpfer der Ideologie des bürgerlichen Radikalismus in die Schranken tritt.